राष्ट्रपतिको शुभ सन्देश

गीताञ्जली नेपालीमा
रूपान्तर

RASHTRAPATI BHAVAN,
NEW DELHI-4.
राष्ट्रपति भवन,
नई दिल्ली-4

June 27, 1964.

Dear Sri Pradhan;

I am glad to know that you have translated 'Gitanjali into Nepali. I do not know Nepali. But I have no doubt that the book will be widely read by the Nepali reading people.

With the best wishes,

Yours sincerely,

(S. Radhakrishnan)

Sri Lokesh Chandra Pradhan,
Pradhan Nivas,
Kalimpong,
West Bengal.

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

परिचय

विश्वकवि रवीन्द्रनाथ केवल बंगालका मात्र कवि होइनन् तर काव्य-प्रतिभाले गर्दा सारा संसारमा नाम र यश रहेको छ। कवि बाहेक उनी दार्शनिक, समालोचक, नाटककार, चित्रकार, क्रान्ति-दर्शी, भाषा मर्मज्ञ तथा अभिनेता पनि हुन्। सर्वतोमुखी प्रतिभा उनको अद्वितीय गुण हो। गीत लेख्नमा साह्रै सिपालु। मातृभाषा बंगलामा असंख्य गीत लेखेका छन् जो 'रवीन्द्र-संगीत' नाउँले प्रचलित छ। यस्तै गीतका संग्रह 'गीताञ्जली', 'खेया', 'नैवेद्य' शीर्षकले पुस्तकाकारमा प्रकाशित भयो!

सन् १९१२ जून १६ तारीखका दिन रवीन्द्रनाथ लन्दन पुगे। लन्दनमा रहुञ्जेल त्यहाँका साहित्य समाजमा उनका कविता-पाठ तथा नाटक अभिनय गरिन्थ्यो। सन् १९१२ अक्टूबर २७ तारीख न्यूयार्क पुगे। न्यूयार्कमा रवीन्द्रनाथले भारतीय समस्या, अध्यात्म-वाद आदि विषयमा सार गर्भित व्याख्यान गरे। त्यस बेला श्री एन्डू्ज़का प्रेरणा प्राप्त हुँदा आफ्ना २०३ गीतलाई संग्रह गरेर अंग्रेजी अनुवाद गरेः 'गीताञ्जली' नाउँले प्रकाशित भयो! सन् १९१३ नवम्बर १३ का दिन 'नोबल-प्राइज कमिटी'ले 'नोबल पुरस्कार' प्रदान गरे। यो पुरस्कार मोल मुद्राको रूपमा ८००० पौण्ड भए तापनि विश्वख्यातिको रूपमा अनमोल छ! हाम्रो देशको निम्ति यो गौरवको विषय भएको छ कि 'गीताञ्जली'का अमर कविलाई समग्र जन समाजबाट विश्वव्यापी सम्मान मिल्यो।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रवीन्द्रनाथका गीतमा विरह, विलौना, विषाद, मनको ताप व्यक्त गरिएका छैनन्; हृदयका कमजोरी पनि दर्शाएका छैनन्। तर यी गीतमा नौलो आशा, राष्ट्रीयता, आह्लाद र आलोकका झिल्का पाइन्छन्। हृदयका अभावलाई दूर गरेर अलौकिक आशा, प्रेरणा, र अमर सन्देश दिन्छ।

मैले गीताञ्जलीमा ती गीत समावेश गरेको छु जुन अंग्रेजी गीताञ्जलीमा विश्वकविले निर्वाचित गरेका थिए।

कवि बाहेक उनी महान् देशभक्त, समाज सुधारक पनि हुन्। साहित्यप्रति जति आस्था राख्थे उतिनै स्वदेश र विदेश भ्रमण गरेर वास्तविक अध्ययन गरेका थिए। कालिम्पोङमा तीन चोटि प्रत्येक वर्ष आए। कालिम्पोङका रमणीय दृश्य, निरन्तर बगिरहने खोला, मनमोहिनी फूल फुलेको, र सुन्दर बादलको झुण्डले रवीन्द्रनाथको अन्तःकरणमा गहिरो छाप पारेको थियो। जहिले म विश्वकवि रवीन्द्रनाथ ठाकुर र 'गीताञ्जली'का बारेमा सोच्दछु; झल्याँस्स उनको एउटा कविताको संझना आउँदछ :

"आमार आनन्दे आज
एकाकार ध्वनि आर रंग
जाने ता कि ए कालिम्पोङ ?"

संसारका विभिन्न भाषामा गीताञ्जली प्रकाशित भइसकेको छ; भारतवर्षमा प्रकाशित गीताञ्जलीको नेपाली संस्करण सर्वप्रथम यो नै हो। डा० सर्वपल्ली राधाकृष्णन्, भारतका राष्ट्रपतिमा शुभसन्देशको निम्ति म उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्छु।

फागुन २५, २०२०

—लोकेशचन्द्र प्रधान

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय-सूची

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
विन्ति	१	प्यारो व्यथा	२०
कठोर दया	२	प्रेम-संकेत	२१
परिचय	३	विश्व-सभा	२२
वरदान	४	निमन्त्रण	२३
अन्तर्विकास	५	ध्वनि	२४
सधैं नयाँ	६	प्रबल प्रवाह	२५
सागरमा ज्वारभाटा	७	पूर्ण आशा	२६
सुनको थालमा	८	राखीको डोरी	२७
भास्कर रश्मि	९	रक्षा-बन्धन	२८
रात्रि-प्रतीक्षा	१०	आनन्द-यज्ञ	२९
विरह आलोक	११	निःस्वर वीणा	३०
सावन-घन	१३	दीप्ति-पुष्प	३१
आषाढ़को सन्ध्या	१४	वसन्त	३३
अभिसार	१५	राजगद्दी	३४
ध्वनि-जाल	१६	एकपटक	३५
अदेख-विलौना	१७	जीवन-पोखरी	३६
बाटमा	१८	भाग्यहीन	३७
मेघोन्माद	१९	उ आइरहेको छ	३८

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
नयाँ तार	३९	टाढ़ा देशको यात्रा	६१
भुगलानको तिथि	४०	मन्दिर	६३
विराट् रूप	४१	सीमामा असीम	६४
सूनसान स्वर	४२	तिम्रो सुख मेरो अधीन	६५
गीत-सुधा	४३	प्रभुगृहका सिपाही	६६
अपहरण	४४	नौलो पथ-रेखा	६७
प्राणमा भय	४५	आभूषण-हीन	६८
जल विहार	४६	राजसी पोशाक	६९
संसार-यात्रा	४७	अन्तिम प्रसाद	७०
जल-धारा	४८	नीरव गीत	७१
फूलको अर्जी	४९	अल्प भिक्षा	७२
पुकार	५०	प्राणको झोली	७३
कटु स्वर	५१	बिदाइको दिन	७४
देवताको डर	५२	नाउँको भ्यालखान	७५
आषाढ़को मेघ	५३	आसक्ति-शृंखला	७६
दिव्य रस	५४	सीपीको मोती	७८
प्रतिबिम्ब	५५	प्रणाम	७९
स्वच्छ पत्र-पुत्र	५६	अविवाहिता	८०
नतमस्तक	५७	प्रेमको दास	८२
हृदय-कोष	५८	विचित्र प्रेम	८३
संचित धन	५९	प्रेम दूत	८४
ऐ मेरो मृत्यु	६०	विश्राम कहाँ ?	८५

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
साँझ	८६	सफरको अन्त	११४
पुनर्जन्म	८७	बिदा	११५
हरलबाजी	८८	विसर्जन	११६
अन्तराल	८९	अज्ञात	११७
यात्रा	९०	दिनहुँ	११८
थकित परेला	९१	झीनो स्वर	११९
स्वतः कैदी	९२	ब्रह्म माया	१२०
अनुग्रह-गीत	९३	अनुग्रह-प्रतिबिम्ब	१२२
बाल-सम्मेलन	९४	प्यारो संझना	१२३
अरुणिमा	९६	प्रकाश-स्रोत	१२५
समाधान	९७	चुरा	१२६
आँचलको बत्ती	९८	फूलको माला होइन, तरवार	१२७
स्वतन्त्र प्रभात	१००	अतिथि	१२९
रहस्यमय	१०१	कञ्जूस	१३१
जीवन-स्रोत	१०२	लामो यात्रा	१३३
अन्तिम लक्ष्य	१०३	पहिलो किरण	१३५
बन्धन-छुटकारा	१०४	अमरताको छाप	१३७
पूर्ण अनुसंधान	१०५	मिलन-आशा	१३८
सेता मेघ	१०६	मधुर स्वप्न	१३९
वगैँचा	१०७	करुणाधन!	१४१
अनन्त समय	१०८	दिव्य स्वातन्त्र्य	१४२
मृत्यु-वन्दना	११०	प्रहार गर	१४३
तलासी	१११	संकल्प	१४४
भत्केको मन्दिर	११२	विश्राम	१४५
अवशेष	११३		

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गी ता ञ्ज ली

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विन्ति

मेरो मथिगँल आफ्नो चरण-धूलिसम्म निहुराइदेऊ !
ईश्वर ! मेरा सम्पूर्ण अहंकारलाई अश्रुजलमा चोबिदेऊ !
आफ्नो झूटो महत्वको रक्षा गर्दै म केवल आफ्ना लघुता देखाइरहेछु ।
आफ्नै परिक्रमा गर्दा गर्दै म प्रतिक्षण क्षीण-जर्जर हुँदै गइरहेछु ।
मेरा सम्पूर्ण अहंकारलाई अश्रुजलमा चोबिदेऊ !
मैले आफ्ना सांसारिक कार्यहरू गर्दा आफैंलाई व्यक्त गर्न सकिन ।
ईश्वर ! मेरा जीवन-कार्यहरूमा तिमीले आफ्नो मनोभाव पूरा गर ।
म तिमीसँग अन्तिम शान्तिको भिक्षा माग्न आएको छु ।
मेरो जीवनमा आफ्नो उज्ज्वल कान्ति भरिदेऊ !
मेरो अन्तःकरणको कुनामा तिमी उभिबस !
ईश्वर मेरा सम्पूर्ण अहंकारलाई अश्रुजलमा चोबिदेऊ !

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कठोर दया

मेरो वासनाको आगो शेष भएको छैन
अनि मेरो करुण रुदन पनि महान् छ,
तैपनि तिमीले कठोर अंकुश प्रयोग गरेर
त्यसबाट भस्म हुनदेखि बचाइदियौ ! तिम्रो यो
निष्ठुर दया मेरा जीवनका कण-कणमा जीवित छ।
म तिमीसँग आकाश, प्रकाश, देह, प्राण, मन, कुनै पनि
भिक्षा माग्दिनँ, केवल यही चाहन्छु मलाई दिनोदिनका
लालसाहरूबाट पृथक् रहन सकूँ। यही मेरो निम्ति
तिम्रो महादान हुनेछ।
तिम्रो खोजी गर्दा म कहिले थाकेको, अल्छी लागेको
आँखाले अनि कहिलेकाहीं अर्द्धजागा झैं तिम्रो मार्गमा
हिँड्दै जान्छु।
स्वार्थी ! तिमी मेरो नयनदेखि ओझल भइहाल्छौ।
यसको रहस्य बुझिसकें।
निर्बल र निराधार वासनाहरूका मायाजालदेखि उम्केर
तिमी मलाई आफ्नो पूर्ण मिलन योग्य बनाइरहेछौ।
तिम्रो यो कठोर दयाको मर्म मैले चिनिसकें, ईश्वर !
राम्ररी नै चिनिसकें।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

परिचय

कति सीधा-सोभाहरूसँग तिमीले मेरो परिचय दियौ।
कति घरहरूमा तिमीले मलाई आश्रय-स्थान खोजिदियौ !
बन्धु ! तिमीले टाढ़ाकालाई छेउ अनि अर्कालाई आत्मीय बनाउँछौ।
पुरानो घर छोड़ेर अपरिचित घरमा जाँदा म चिन्तित भएको थिएँ, त्यहाँ मेरो आफ्नो को होला ?
यो कुरो पनि बिर्सिसकें, त्यस नयाँ ठाउँमा पनि मसँग तिमी नै चिर-परिचित हुन्छौ, जसलाई आत्मीय भन्न सकुँला।
बन्धु ! तिमले टाढ़ाकालाई छेउ अनि अर्कालाई आत्मीय बनाउँछौ।
जीवन, मरण, इहलोक, परलोक, जहाँ पनि तिमीले मलाई लैजान्छौ, त्यहाँ जन्मजन्मान्तरदेखि परिचित तिमीसँग बसुँला।
तिमीसँग परिचित भएपछि कोसँग अपरिचित रहुँला ? कहाँ जान निषेध होला ? कहाँ जान भय मानुँला ?
तिमी सम्पूर्ण विश्वलाई एकत्र पारेर, त्यसको रक्षा गर्न जागिरहेछौ।
बन्धु ! तिमीले टाढ़ाकालाई छेउ अनि अर्कालाई आत्मीय बनाउँछौ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वरदान

प्रभो ! 'विपत्तिदेखि रक्षा गर': यो विन्ति लिएर म तिम्रो ढोकामा आएको होइन, विपत्तिदेखि भयभीत नहुनुपरोस् : यही वरदान देऊ !

आफ्ना दुःखले व्यथित चित्तलाई सान्त्वना दिने भिक्षा माग्न होइन, दुःखमाथि विजय गरूँ, यही आशीर्वाद देऊ : यही विन्ति छ ।

तिम्रो योगदान मैले पाउन नसके तापनि मलाई यो वर देऊ, म दीनता स्वीकार गरेर अवश नहोऊँ !

संसारका अनिष्ट-अनर्थ र छल-कपट नै मेरो भागमा परेका छन्, तपनि मेरो अन्तर यी वस्तुका प्रभावले क्षीण नहोस् ।

'मलाई बचाऊ' यो प्रार्थना लिएर म तिम्रोमा आएको होइन' केवल सङ्कट-सागर पौड्ने शक्ति माग्न चाहन्छु ।

'मेरो भार हलुका पारिदेऊ' यो याचना पूर्ण होओस् भन्ने सान्त्वना चाहदिनँ, यही भार बोकेर हिंडिरहूँ : यही विन्ति छ !

सुखपूर्ण क्षणमा नतमस्तक भएर तिम्रो दर्शन गर्न सकूँ ।

तर, दुःखपूर्ण रातमा जब समस्त दुनियाँ मेरो उपहास गर्लान्, त्यस वेला म शंकित नबनूँ : यही वरदान चाहन्छु !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अन्तर्विकास

हे जीवित संसारको जीवन ! मेरो अन्तर विकसित गरिदेऊ !
निर्मल गरिदेऊ, उज्ज्वल पारिदेऊ, सुन्दर गरिदेऊ,
जाग्रत पारिदेऊ, निर्भय अनि उद्यत पारिदेऊ,
निरालस अनि शंकारहित पारिदेऊ !
हे जीवित संसारको जीवन ! मेरो अन्तर विकसित गरिदेऊ !

मेरो अन्तःकरण अखिल संसार झैं उन्नत गरिदेऊ,
मलाई बन्धन मुक्त पारिदेऊ !
मेरा सबै कार्यहरूमा तिम्रो उल्लासपूर्ण सङ्गीत भरियोस् ।
आफ्नो चरण-कमलमा मेरो चित्त स्थिर होओस् !
मलाई आनन्दित पारिदेऊ, आनन्दित पारिदेऊ !
हे जीवित संसारको जीवन ! मेरो अन्तर विकसित गरिदेऊ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सधैं नयाँ

तिमी सधैं नयाँ नयाँ रूप लिएर मेरो प्राणमा आऊ, प्रियतम !
गन्धमा आऊ, वर्णमा आऊ, शरीरमा रोमांचित स्पर्श बनेर आऊ,
मनमा अखण्ड आनन्दको सुधा बनेर आऊ,
मेरा मुग्ध मन्द नयनहरूमा आऊ, प्रियतम ! मेरो प्राणमा दिनहुँ
नयाँ नयाँ रूपमा आऊ !

हे निर्मल, हे उज्ज्वल, हे मनोहर, आऊ !
हे सुन्दर, हे स्निग्ध, हे प्रशान्त, आऊ !
मेरो सुख-दुःखमा आऊ, सधैं नैमित्तिक काममा आऊ, सबै कामको
उच्च लक्ष्य बनेर आऊ !
दिनहुँ नयाँ नयाँ रूपमा मेरो प्राणमा आऊ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सागरमा ज्वारभाटा

आनन्द सागरमा आज ज्वारभाटा आएको छ :
सबै मानिस तिम्रो...........समातेर बसेका छन् ,
जति हुन्छ उति भारी हालिदेऊ, हाम्रो दुःखपूर्ण नाउ पार गर !

छालमाथि पौड्दै हामी तर्छौं, प्राण विलुप्त भए होओस् !
आनन्द सागरमा आज ज्वारभाटा आएको छ !

पछाड़िबाट पुकार्ने त्यो को हो ?
त्यो को हो जो अगाड़ि बढ्दा बाधा दिन्छ ?
यस भयदेखि हामी पहिले नै परिचित छौं ।

कस को सराप, कसैका ग्रह-दोषले हामीलाई सुखको उच्च शिलामा बसाइदियो ।
लंगूरको डोरी हामीले लियौं र गाउँदै-गाउँदै हिंड्दैछौं ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सुनको थालमा

आज तिम्रो सुनको थालमा मैले आफ्नो दुःखमय आँसुका मालाले सजाएको छु ।

माता ! आज तिम्रो कण्ठमा मैले मोतीका हार उनेको छु !

तिम्रो चरणमा चन्द्र-सूर्यका रत्न जड़ेका छन् ः अनि तिम्रो वक्षमाथि मेरो दुःखमय आँसुका माला सुशोभित छ ।

धन र दौलत तिम्रो संपदा हुन्,
तिनीहरूलाई तिमीले यथेष्ट उपयोग गर ।
मलाई दिने भए देऊ ; दिन मन नभए नदेऊ ।

मेरो घरको विशेष कोसेली ता मेरो दुःख नै छ ।
मूल्यवान् उपहारका तिमी असली पारखी छ्यौ अनि मलाई विश्वास छ, तिमीले उसलाई चिनेकी छौ ।
—जसमा तिम्रो खुशी छ, त्यसलाई स्वीकार गर ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भास्कर रश्मि

जननी ! तिम्रो दया स्निग्ध चरणको निवास प्रातःकालको भास्कर रश्मिमा छ।

तिम्रो मृत्युञ्जयी वाणी निःशब्द आकाशमा व्याप्त छ।

सम्पूर्ण पृथ्वीमा व्याप्त तिम्रो वन्दना म गर्दछु !
तिम्रो पूजाको अर्घ्यमा म आज तन-मन-धन सबै समर्पित गर्दछु !
जननी ! तिम्रो दयार्द्र चरण भास्कर रश्मिमा निवास गर्छ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रात्रि-प्रतीक्षा

बादलहरूमा बादल छायो, अन्धकार भयो :
यस्तो समयमा पनि मलाई तिम्रो ढोकाको बाहिर, प्रतीक्षामा किन
बसायौ, मेरा प्रियतम !

दिन बितेपछि, बेलुकीपख, म दिनहुँ विविध काम अनि विविध
मानिसहरूसँग व्यस्त रहन्छु !
आज यो अँध्यारो बेलुकी यहाँ एक्लै केवल तिम्रै दर्शन गर्ने आशामा
म बसिरहेछु ।

तिमीले यदि आज पनि तिम्रो दर्शन दिएनौ भने, अनि मेरो आशाको
उपेक्षा गरिदियौ भने, यो वर्षाको लामो रात कसरी बिताउनु ?

अति टाढाको नीलो आकाशलाई म निर्निमेष देखिरहेछु :
मेरो मन हावामा उड्दै बादलहरूसित आकाशमा विहार गरिरहेछ,
मलाई एक्लै ढोकाको बाहिर किन बसायौ, मेरा प्रियतम !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विरह आलोक

प्रकाश : प्रकाश कहाँ छ र ?
विरहको आलोकले प्रदीप प्रदीप्त गर !
जलिसकेको प्रदीप राख, विरहको नयाँ आलोकले त्यसलाई बाल !

'यस्तो नै भाग्यमा लेखिएको छ,' यसो भन्नुभन्दा मर्नु असल हो :
विरहको अग्निले आफ्नो प्रदीप बाल !

वेदनारूपी दूती गाइरहेकी छ,
'ऐ प्राण !' तिम्रो निम्ति भगवान् जागरुक भएका छन् :
त्यो रातको अँध्यारोमा साथी-सङ्गीका निम्ति तिमीलाई पुकार गरिरहेछन् ,
तिमीलाई दुःखी देखीकन उनीहरू तिम्रो प्रेम गौरवान्वित ठान्दछन् :
तिम्रो निम्ति भगवान् जागरुक भएका छन् !

अम्बर प्रांगण मेघले परिपूर्ण छन्,
वर्षाको पानी झर-झर-झर झरिरहेछन् :
जलिसकेको प्रदीपलाई विरहको आलोकले बाल :
यो तिमिराछन्न रात्रिमा म एक्लै कसैको प्रतीक्षामा जागृत छु ?

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वर्षाको पानी झर-झर-झर झरिरहेछन् :
बिजुलीको ज्योति क्षणभर मात्रको लागि न हो, नाउ निस्पट्ट अन्धकारले घेरेको छ :
कसले जान्दछ र कि कति टाढ़ादेखि रात्रिको गम्भीर सङ्गीतको स्वर आइरहेछ ?
त्यो सङ्गीतले मेरो सम्पूर्ण आत्मालाई उपट्टि खिचिरहेछ !
प्रकाश कहाँ छ ? प्रकाश कहाँ छ र ?
अब विरहको अग्निले नै प्रदीप बाल, जगाऊ, प्रेमी ! जगाऊ ।

मेघ गर्जिरहेछन्, वायु मन्द मन्द बहिरहेछ :
वेला भइसक्यो, अब कहीं जानु असम्भव होला :
निस्पट्ट निशा आबनूसको कालो ढुंगा झैं कालो छ,
यस्तो रातमा प्राणलाई प्रेमको प्रदीपले प्रकाशित गर !
आफ्नो प्रदीपलाई विरहको अग्निले नै प्रदीप्त गर !

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सावन-घन

आज सावनको मेघका विशाल छायामा चूपचाप, नीरव रात झैं,
मूक प्रभातमा सबैको अगाड़ि मुख लुकाउँदै कदापि नभाग !
आज प्रभातकालको आँखा बन्द भएका छन्, पूर्वका कोलाहलपूर्ण
पवन व्यर्थमा कसैलाई आह्वान गरिरहेछ ।
नित्य जागृत नीलाम्बरको मुख मेघका चादरले ढाकिएको छ ।

जंगल-पहाड़मा आज गुञ्जन सुनिँदैन ।
सबै घरका ढोका आज बन्दछन् ।
निर्जन मार्गमा तिमी एक्लै यहाँ किन कसको प्रतीक्षामा बसिरहेछौ ?

हे एकाकी सखा, प्रियतम ! मेरो ढोका खुला छ :
स्वप्नमा झैं मेरो अगाड़ि आएर अदेख नहोऊ ।

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आषाढको संध्या

आषाढको सन्ध्या घनघोर भयो,
दिवसको अवसान भइसक्यो।

वर्षाको जलधारा क्षण-क्षणबाद झरिरहेछन् :
छाप्रोको एक कुनामा बसेर तिमी कसको विचार-सागरमा लीन भएका छौ ?

जल-कणले भिजेका हावा जूही पुष्पको वनमा के सन्देश पुऱ्याउन गएको ?

वर्षाको जलधारा क्षण-क्षणबाद झरिरहेछन् :
आज हृदयमा तरंग उठेको छ, तर मैले जुन किनारको खोजी गर्दछु, सो कहीं पाइँदैन।

जल-कणले भिजेका फूलको सुगन्धले प्राणलाई अशान्त पारेको छ।
अँध्यारो रातका सम्पूर्ण रित्ता प्रहर आज कुन स्वरले परिपूर्ण गर्न सकुँला ?

कुन चाहिं मुरली हराएकोले म आज सबै कुरा भुलेर व्याकुल भइरहेछु ?

वर्षाको जलधारा क्षण-क्षणबाद झरिरहेछन् :

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अभिसार

हे मेरा प्राण सखा !

आज वर्षाको वेला प्रिय मिलनको लागि कहाँ बाहिर हिंड्यौ ?

आकाश निराशामा रोइरहेछ :

मेरा आँखामा आज निद्रा छैन,

हे प्रियतम, ढोका खोल, म तिम्रै बाटो हेरिरहेछु।

बाहिर केही देखिंदैन, तिम्रो बाटो कहाँ छ, यही म सोचिरहेछु।

कुनै टाढ़ाका नदीको किनारमा, कुनै भयानक वनको शिविरमा
अथवा् कुनै अन्धकारमा:

हे मेरा प्राण-सखा ! तिमी कतै गएका छैनौ ?

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ध्वनि-जाल

हे गुणवान ! तिमीले कस्तो मीठो गीत गाउँछौ :
म केवल मंन्त्रमुग्ध भएर सुनिरहेछु, केवल सुनिरहेछु !

तिम्रो गायनको प्रकाश पृथ्वीका कण-कणमा व्याप्त छ :
तिम्रो ध्वनिको गंगा पाषाणखण्डलाई थिचेर जोरसित बगिरहेछ।
मेरो इच्छा छ, म त्यस ध्वनिमा मिल्न सकूँ, तर मेरो घोक्रोको
ध्वनिले तिम्रो ध्वनिलाई समाल्न पाएको छैन !
मेरो चारैतिर ध्वनिको जाल फिंजिएको छ; तिमीले मलाई यो
अनौठो जालमा खूब बाँध्यौ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अदेख विलौना

प्रभो ! यदि अब यो जीवनमा तिमीलाई भेट्न सकिनँ भने :
यो कुरो मेरो मनमा काँढा झैं घोचिरहन्छ, तिमीलाई भेट्न सकिनँ !
यो कुरो म भुल्न नसकुँला; यसको वेदनाले सुत्दा-उठ्दा, निशिदिन विरक्त पारिरहन्छ।

जगतीतलको बजारमा मैले कति दिन बिताइसकें, मेरा दुइ हात धन-दौलतले कतिपल्ट भरपूर भइसके, तर त्यसले मलाई के लाभ भयो र ! यो कुरो मेरो मनमा काँढ़ाले झैं घोचिरह्यो, मैले तिमी-लाई भेट्न सकिनँ।

आलस्यवश म जब बाटोको छेउमा बसेको थिएँ अनि विश्रामका लागि बिछ्यौना लगाउन बन्दोबस्त गरें, त्यही वेला स्मरण भयो, यो प्रवास निष्प्रयोजन छ। तिमीलाई भेट्न सक्दिनँ, यो कुरो मनदेखि भुल्न सकिंदैन।

तिमीले मलाई नभूल, सुत्दा-जाग्दा मेरो यही चिन्ता रहन्छ।
मेरो घर कातकै हास्य होस्, कति बांसुरी बजोस्; जति नै सजधजले घर चम्कोस्, तर 'तिमी आउँदैनौ' :
यो कुरो सम्झँदा हृदय चकनाचूर हुन्छ। यो वेदना कहिल्यै भुल्न सकिन्न।
तिमीले मलाई नभूल : यो शंकाले सुत्दा-जाग्दा, दिन-रात मलाई सताइरहन्छ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

घाटमा

ए सखी !
दिन बितिसक्यो :
सन्ध्या धरतीमा आइसकी,
अब आफ्नो गाग्री भर्न घाटमा हिंड् !

जलधाराका कल-कल स्वरले सन्ध्याकालको आकाशमा
विरक्त पारिदियो।

त्यो स्वरले मलाई लगातार भनिरहेछ :
आफ्नो गाग्री भर्न घाटमा हिंड् !

यो एकान्त बाटोमा केही पनि आज छैन,
हावा चंचल भएको छ,
प्रेमको नदीमा तरंग नाचिरहेछन्,
'म फर्केर आउँछु कि आउँदिनँ, केही पत्तो छैन
कोसँग मेरो भेटघाट होला, कसले जान्दछ र ?
घाटमा भएको सानो डुंगामा बसेर अपरिचित बांसुरी
बजाइरहेछ :
अब आफ्नो गाग्री भर्न घाटमा हिंड् !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मेघोन्माद

आज जलपूर्ण मेघहरूबाट पानी झर-झर गर्दै तल झरिरहेछ।
आकाशलाई अस्वीकृत गरेर जलधारा धरतीमा आएको छ,
आज यसको कहीं पनि अन्त देखिंदैन।

वन, पर्वतमाथि उग्र आवाज गर्दै, बादलले योग दिइरहेछ।
मैदानहरूमा पानीको खोला स्वतन्त्र रूपले बगिरहेछन्।
आज मेघको केशराशि छरपुष्ट भएर कति सुन्दर नृत्य गरिरहेछ!

यो वर्षाले मेरो मन फेरि स्वतन्त्र भयो, अनि बादलसँग आकर्षित
हुन लागें :
अन्तःकरणमा आज कस्तो कोलाहल हुन लाग्यो!
झोका-ढोकाका अवरोध चकनाचूर भइसके!

आज साउनका बादलहरूमा उन्माद भरिएको छ :
आज घरदेखि बाहिर को जान्छ र?

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्यारो व्यथा

ईश्वर ! तिम्रो प्रतीक्षाका निम्ति जागा बस्दा आँखा थाकिसक्यो
तिमीसँग भेट भएन तापनि म तिम्रो बाटो हेरिरहेछु; यो बा
हेर्न मलाई मन पर्छ

ढोकाको बाहिर, धूलोमा बसेर, मेरो भिखारी हृदय तिम्रो करुणाको
याचना गरिरहेछ

तिम्रो करुणा पाएको छैन, मेरो आकांक्षा तृप्त भएको छैन; य
अतृप्त आकांक्षा पनि मलाई मनपर्छ

यो संसारको राजपथमा कतिका सुख-दुःख लीन यात्री मेरो सामुन्
बाट गइरहेका छन्
कोही मेरो साथी बन्दन, तैपनि मेरो यो आकांक्षा बनेको छ;
यही आकांक्षा मलाई मनपर्छ ।

चारैतिर अमृत जलले परिपूर्ण व्याकुल पृथ्वी यही प्रेम क्रन्
गरिरहेकी छ
तिमीसँग भेट हुन सकेन, केवल व्यथा नै मेरो भागमा परेको छ,
यही व्यथा नै मलाई मनपर्छ ।

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रेम-संकेत

प्रियतम ! म जान्दछु, यो तिम्रो प्रेम हो जो पात-पातमा स्वर्णाभा बनेर चम्किरहेछ !

जसले लोसे मेघ आकाशमा जम्मा भइरहेछन्, सुवासित पवनले मेरो मस्तिष्कमा जलकण छर्छ :
यी सबै, हे मनमोहन ईश्वर ! तिम्रो प्रेम नै हो।

आज प्रभातका आकाश-धाराले मेरा नयन भरिए :
यो तिम्रो प्रेम-संकेत हो जो जीवनका कण-कणमा व्याप्त छ।

तिम्रो चेहरो निहुरियो,
तिम्रो नेत्र मेरा नेत्रसँग मिले :
मेरो हृदयले तिम्रो चरणमा स्पर्श गरिसक्यो !
प्रियतम ! म जान्दछु, यो तिम्रो प्रेम-संकेत हो।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विश्व-सभा

म यहाँ केवल तिम्रो संगीत गाउन मात्र आएको हुँ,
आफ्ना विश्व-सभामा मलाई गाउन मात्र अनुमति देऊ
ईश्वर ! तिम्रो विश्वका अन्य कुनै कामको योग्य म छैन,
मेरा निरुपयोगी प्राण केवल तिम्रो संगीतको ध्वनिमा व्यक्त हुन्छन्

मध्यरात्रिको सुनसान समय छ,
देवालयमा तिम्रो आरती भइरहेछ,
यस्तो वेलामा स्वामी ! मलाई गाउन आदेश देऊ !

प्रभातको वेलामा उषाका सुनौला वीणाको तार बज्छ,
त्यस वेला तिम्रो दरबारमा संगीत गाउन सकूँ, यति मात्र भिक्ष
तिमीसँग चाहन्छु

ईश्वर ! आफ्ना विश्व-सभामा मलाई संगीत गाउन सम्मान गर।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

निमन्त्रण

मेरा भय नष्ट गरिदेऊ भगवान् ! नष्ट गरिदेऊ !
मलाई देखेर मुख नलुकाऊ !

तिमी छेउमै थियौ, तर मैले चिन्न सकिनँ
म अरूतिर हेरिरहेको थिएँ, जान्दिनँ कहाँ ?

तिमी मेरो अन्तःकरणमा विहार गर !
मेरो हृदयमा हाँसोको प्रकाश गर !

बोलन, मसँग केही कुरा गर, मेरो देहमा स्पर्श गर :
आफ्ना हात बढ़ाएर मलाई उठाऊ !

ईश्वर ! मेरा सबै ज्ञान भ्रामक हुन् ,
मेरा हास्य-रुदन सबै भ्रामक हुन् ,
मेरो अगाड़ि आऊ, मेरो भ्रम टाढ़ा गर, मेरा भय नष्ट गरिदेऊ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ध्वनि

मलाई भेट्नका लागि, कहिलेदेखि (अनादि कालदेखि) तिमी हिंड्यौ होला कसले जान्दछ र !

तिम्रो सूर्य-चन्द्रले तिमीलाई मेरो आँखामा ल्याउन सकेनन् !

अगणित प्रभात अनि सन्ध्याको वेला मैले तिम्रो गोड़ाको आवाज सुनें ।

तिम्रो दूतले मेरो हृदयमा चूपचाप निमन्त्रण दिन्छ ।

हे यात्री ! किन हो कुन्नि आज मेरो देहमा अपार हर्ष भरिएको छ ।

एक अवर्णनीय आनन्दको रेखा मेरो हृदयमा निहित छ ।

आज के बिदाको समय आइपुग्यो :

आज के मेरा सबै कर्त्तव्य पूरा भए ।

ईश्वर ! तिम्रो स्पर्शले वायुमा जो मृदु-मधु सुवास भरिएको छ, त्यसले मलाई भनिरहेछ तिमी मेरो अति छेउमा आइपुगेका छौ ।

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रबल प्रवाह

आनन्दको यो प्रवाहका प्रबल गतिसँगसँगै तिमीले आफ्ना छन्दहरूका स्वरलाई जोड्न सक्दैनौ।
मृत्युको वीणामा, दिशाहरूमा, सूर्य-चन्द्रमा जुन स्वर गति छ, त्यससँग तिमीले आफ्नो स्वर मिलाउन सक्दैनौ।

सबैमा अनन्त वेग छ, कुनैमा विश्रामको इच्छा छैन,
कसैले पछाड़ि फर्केर हेर्दैन, कुनै शक्तिले उनीहरूलाई रोक्न सक्दैन :
तिमी उसको सहयात्री भएर कसरी हिंड्न सक्छौ ?

उसको आनन्दमय पदक्षेपसँग उन्मत्त ऋतुहरू नाच्दै आउँछन् अनि जान्छन् :
उसको शुभागमनका साथ पृथ्वीको रंग, गीत, गन्धको प्रवाह उर्लेर आउँछ। त्यस आनन्दमा आफूलाई चैन लिन, अर्पित गर्न के तिमी उसको सहयात्री हुन सक्छौ ?

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पूर्ण आशा

यहाँ म जुन गीत गाउन आएको छु, त्यसलाई गाउन सकिनँ ।
आज केवल वीणाको तारका स्वर मिलाइरहेछु,
गाउने लहड़ मनमा नै रह्यो ।
मेरो स्वरमा समता आएको छैन, मेरा शब्द लरबर हुन्छन् ।

केवल प्राणमा गीत गाउने व्याकुलता रहेको छ ।
आज यी फूलहरू फक्रेका छैनन्, केवल हावासँग नाचिरहेछन् !
मैले उसको दर्शन गरेको छैन, उसको बोली सुनेको छैन,
केवल उसको पदध्वनि मात्र क्षण-क्षणमा सुनिरहेछु :
यही मानिस मेरो ढोकाको अगाड़ि आउँछ अनि जान्छ,
मेरो सारा दिन उसको सत्कारका लागि आसन तयार पार्दा नै बितिसक्यो;

घरमा पाला पनि बलिसक्यो,
अब उसलाई कसरी पुकारूँ ?
उसँग मेरो भेटघाट भएको छैन,
तैपनि उ आउँछ, भेट हुन्छ, यो पूर्ण आशा मेरो प्राणमा रहेको छ।
मैले उसको स्वर सुनिनँ, क्षण-क्षणमा उसको पदध्वनि सुन्दछु ।

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

राखीको डोरो

मेरो अंग-अंगमा रोमांच भइरहेछ, आँखामा उन्माद छाय।,
मेरो हृदयमा कसले रातो राखीको डोरी बाँधिदियो ?

आज आकाशको मनि जल-थल, फूल-फलमा तिमीले मेरो मनलाई
आर्कषित पारचौ ?
आज तिमीसँग मेरो राखीको खेल यति राम्रो कसरी भयो !

अझ पनि, मलाई जसले बोलाएको छ उसँग भेट हुनेछ,
अथवा उसको खोजी गर्दा यातना सहनुपर्ला,
यस विषयमा केही थाह छैन !

आज मेरो आनन्द किन हो कुन्नि आँखाको पानीको रूपमा झर्नको
लागि व्याकुल भइरहेछ ।
आज विरहले मधुर रूप धारण गरेर मलाई विह्वल पारिरहेछ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रक्षा-बन्धन

ईश्वर ! आज म तिम्रो बायाँ हातमा राखी बाँध्न आएको छु,
त्यो नलुकाऊ !

तिम्रो हातमा राखी बाँधेर म सबैलाई बाँधिदिन्छु, कोही पनि यो
बन्धनदेखि छुटकारा पाउनेछैन ।

आज आफ्नो अर्काको भन्ने भेदभाव छँदैछैन :

आज म आफ्नो भित्र-बाहिर सबैलाई एकै देखिरहेछु !

तिम्रो विरह-दुःखमा रुँदा-रुँदा म यति वेलासम्म घुमिरहें, तर, त्यो
विरह क्षणभरमा लोप भयो ।

अब तिम्रोमा दगुरेर आउँछु :

तिम्रो हातमा राखी बाँध्न आउँछु, त्यो हात नलुकाऊ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आनन्द-यज्ञ

संसारको आनन्द-उत्सवमा भाग लिनाको लागि मलाई निमन्त्रण आएको छ। यसले गर्दा मेरो मानवी जीवन कृतज्ञ भएको छ। मेरो नयनले अब रूप-सुधा पान गर्दछन्, अनि मेरो कानले दिव्य स्वर सुन्दछन्।

यो समारोहमा मलाई बाँसुरी बजाउने काम तिमीले दिएको हो, अब मेरो जीवनका सबै हाँसो-रुदन गीतको स्वरमा झन्किरहेछन्।

अब, अन्तिम त्यो वेला आइपुग्यो :
तिम्रो उत्सवमा गएर तिम्रो जयध्वनि सुनूँ अनि तिम्रो चरणमा मौन वन्दना चढाऊँ!
संसारको आनन्द-उत्सवमा भाग लिनाको लागि मलाई तिम्रो निमन्त्रण आएको छ।

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

निःस्वर वीणा

रूप-रत्नाले परिपूर्ण यो सागरमा, म अदेख, अनमोल मोती पाउने आशाले डुब्दछु !

होस्, अब म मेरो जीर्ण नाउ घाट-घाटमा लान्न ।

लहरहरूसित हाँस-खेल गर्ने समय शेष भयो ।
अब अमरताको अथाह सागरमा लीन हुनुपरेको छ ।

आफ्नो प्राणको वीणा अब म त्यस अथाह अन्धकारमय सभामा लैजान्छु जहाँ आवाजविनाका ताराहरूको गीत अनादिकालदेखि गाइन्छन् ।
त्यहाँ त्यसलाई अनन्तको स्वरमा मिलाउँछु अनि जब मेरो वीणा आफ्नो आखिरी गीत गाइसकेर निःस्वर हुन्छ, निःशब्द हुन्छ त्यस वेला त्यसलाई आफ्ना नीरव ईश्वरको चरणमा राखिदिन्छु ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दीप्ति-पुष्प

आकाशमा दीप्ति कमल फक्रेकी छ;
उसको पाखुरा निस्किएर सारा दिशातिर फैलिएका छन् ।
अन्धकारका काला भ्रमरहरू पानी लिन गएका छन् ।

पुष्पको मध्य भागमा स्वर्णको कोष छ;
म त्यहाँ आनन्दसित बसिरहेछु अनि दीप्ति-कमलको पराग छरपुष्ट गरिरहेछु ।

आकाशमा तरंग उठेको छ, पवनमा रोमांच छ, चारैतिरबाट गीतका लहर बगिरहेछन्;
चारैतिरबाट प्राणका नृत्य भइरहेछ अनि आकाश परिपूर्ण भएको छ;
यही प्राण-सागरमा गोता लगाउनलाई आफ्नो वक्षमा प्राण भरिरहेछु ।
आफ्नो आँचल फिजाएर पृथ्वीले दश दिशाबाट प्राण संग्रह गरेर आफ्नो हृदय भरिरहेछ ।
जहां-जहां प्राणधारी जीव बस्छन् , ती सबैलाई उसले बोलाएको छ !
सबैको हातमा अनि सबैको थालमा उसले अन्न भरिदिएको छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मेरो मन पनि गीतले अनि सुगन्धले भरिएको छ अनि म खूब आनन्दसाथ स्वर्णकोषमा बसिरहेछु।

पृथ्वीले मलाई घरमा आफ्नो आँचल फिंजाएर बोलाएको छ अनि हृदयमा राखेको छ!

दीप्ति! म तिमीलाई नमस्कार गर्दछु, मेरो विषाद नाश गर, मेरा सम्पूर्ण देहमा आफ्नो आशीर्वादको हात राख।

भू-जननी! म तिमीलाई नमस्कार गर्दछु, मेरा सम्पूर्ण मनोरथ पूर्ण गरिदेऊ!

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

वसन्त

आज वसन्तका ढोका खुलेका छन् !
तिम्रो उदास, शेष जीवनको कसैले उपहास नगरून् :
यसकारण तिम्रो हृदयका नफक्रेका फूलहरू फुलून्,
एका अर्काको भेदभाव हराउन्, यो संगीत स्वरमा गुंजिरहेको
आकाशमा आफ्नो सुवासको लहर उठ्न देऊ !

आज अरण्यका पात-पतकरबाट उग्र वेदना व्यक्त भइरहेछ।
व्याकुल धरती क्षितिजमा कसैको बाटोमा सजल पटल फिँजाएर
बसिरहेकी छ
दक्षिणको वायु पनि द्वार-द्वार गएर कसैलाई खोजिरहेछ।
प्रेमातुर रजनी पनि वसुन्धरामा कसको चरणको ध्वनि सुन्न
जागिरहेकी छ ?

हे कान्त ! तिमीलाई बोलाउन कसले गंभीर आह्वान गऱ्यो ?

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

राजगद्दी

तिमी त्यहाँ आफ्नो अग्लो राजगद्दीमा बसिरहेथ्यौ :
म यहाँ बसेर आफ्नो गीत गाइरहेको थिएँ :
तिम्रा कानसम्म ती गीत अस्पष्ट ध्वनि झैं पुगे अनि तिमी तल
झरेर मेरो घरको ढोकाको भऱ्याङमा आएर उभिरह्यौ !
तिम्रो दरबारमा अगणित गुणी गाइने छन् ;
तर म जस्तो गुणहीनको गीतले नै तिम्रो प्रेमलाई जगायो । विश्वका
गीतहरूमा मेरो एउटा करुण स्वरले तिमीलाई स्पर्श गरेको छ !
तिमी वरमाला लिएर तल आयौ, अनि मेरो एकलास घरमा ढोकाको
भऱ्याङमा आएर उभिरह्यौ

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

एक पटक

हे भगवान् ! मेरो यो विन्ति स्वीकार गर ; एकपल्ट स्वीकार गर !
मेरो हृदयमा बस, अब फर्केर कहिल्यै नजाऊ !
जति दिन तिम्रो वियोगमा बित्यो, त्यो धूलिमा मिल्यो ! अब तिम्रो ज्योतिमा नै जीवन-कलिका विकास गर्नाको लागि म दिनोदिन जागिरहेछु !
कुन उन्मादमा, कसको खोजमा, म उता-यता बाटामा बरालिरहें ? कसले जान्दछ र ?
अब मेरो हृदयमा कान लगाऊ अनि आफ्न आवाज सुन !
मसँग जति पाप-घन अथवा छल-कपट तिमीले देखिरहेछौ,
तिनीहरूलाई आगोमा बालिदेऊ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

जीवन-पोखरी

जब जीवनको पोखरी सूखा हुन्छ, हृदय कमलका पत्रेटाहरू खुम्चिन्छन्, त्यस वेला तिमी करुणाका बादलहरूसँग उड्दै-घुम्दै आउनू !

जब जीवनको सम्पूर्ण मिठास भएको कटुताको सुक्खा मरुस्थलमा बदलियोस्, त्यस वेला तिमी गीतहरूको सरस गंगा बनेर आकाश-बाट झर्नू !

जब सांसारिक कामको कोलाहल दश दिशाहरूबाट उठेर गर्जि-रहेको होला अनि मलाई आफ्नो सीमामा नै बन्दी बनाउला, त्यसैले हे प्रशान्त नाथ ! मेरोमा शान्ति र विश्राम-दूत बनेर आउनू !

जब मेरो दीन-हीन हृदय आफै समातेर कुनामा बसिरहेको हुँला, त्यस वेला हे उदार नाथ ! मेरो ढोका खोलेर राजसी-उत्सवसँग, मेरो घरमा प्रवेश गर्नू !

जब प्रलोभनहरू आफ्ना उग्र धूलि तथा चम्किला वंचनाहरूले विवेकलाई अन्धो पारिदिन्छन्, त्यस वेला तिमी हे नाथ ! आफ्नो तेज र ओजस्वी ज्योति लिएर आउनू !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भाग्यहीन

उ मेरो छेउमा आएर बस्यो, तथापि म बिउँझिनँ
भाग्यहीन ! तिमीलाई यस्तो निद्रा कसरी आयो ?
उ आउँदा प्रशान्त रातको वेला थियो, उसको हातमा वीणा थियो,
मेरो स्वप्न उसको झङ्कारको स्वरमा रुमल्लिएको थियो !
जागा भएपछि मैले देखें, दक्षिण दिशाका हावा चारैतिर अन्धकारमा
आफ्ना गन्ध प्रसारित गर्दै चलिरहेका थिए।
मेरो सम्पूर्ण रात यसरी नै बित्यो ?
किन हो, उसको सासको स्पर्श त भयो तर दर्शनचाहिं भएन ?
भाग्यहीन ! उसको कण्ठ-मालाले छाती स्पर्श गर्‍यो तर अङ्कमाल
हुन सकेन !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

उ आइरहेको छ

उ आइरहेको छ, आइरहेको छ, आइरहेको छ !
उसको पदध्वनि तिमीले सुनेका छैनौ ?
युग-युग, पल-पल, दिनोदिन रातरात :
उ आइरहेको छ, आइरहेको छ, आइरहेको छ !
हृदयको तरंगमा मैले उसको कति गीत गाइसकें,
ती सब गीतको स्वरमा यही आवाज निस्कन्छ :
उ आइरहेको छ : आइरहेको छ : आइरहेको छ !
बसन्तको रमाइलो दिन, उ वनको बाटो भएर आउँछ,
साउनको अँध्यारो रातमा मेघको गर्जिरहेका रथमाथि चढेर उ आउँदछ।
जब दुःखमाथि दुःख आउँछ; सो दुःख होइन उसको चरण, मनलाई छुन्छ,
जब सुखको भान हुन्छ, त्यसैका चरणको स्पर्शले मन आनन्दित पार्छ,
त्यही चरण-ध्वनि नै मनको स्पन्दन हो !
उ आइरहेको छ, आइरहेको छ, आइरहेको छ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नयाँ तार

सितारका पुराना तारहरू सबै एउटा-एउटा गर्दै खोल, त्यसमा नयाँ तार जोड़ ।

दिउँसोको मेला अब शेष भयो, रातको आसन शुरू भयो,
पुरानो स्वरलाई राख्ने कोशिश नगर, त्यसको दिन अब बितिसक्यो !
अब सितारमा नयाँ तार लगाऊ !

आकाशको विशाल तिमिर पस्न दिन आफ्ना ढोका खोलिराख !
सात लोकका निस्तब्धता उसँग आफ्नो घरमा आउन देऊ !
आजसम्म तिमीले जुन गीत गाएका थियौ आज त्यसको अवशेष भयो,
यी वाद्य तिम्रा वाद्य हुन्न, यो कुरो भुलिदेऊ ।
आफ्नो सितारमा नयाँ तार लगाऊ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मुगलानको तिथि

सोच्दछु, यो कुरो कहिले भयो ?
तिम्रो गीत गाउँदा-गाउँदा म कहिले बाहिर आएँ ? ः कहिले आएँ
यो कुरो आजको होइन, आजको होइन !
आज मैले तिमीलाई पाउन आएको थिएँ,
कहिले आएको थिएँ : यो पनि भुलें।
यो कुरो आजको होइन, आजको होइन !

जसरी कोही केही ढीलो बाहिर आयो,
अनि कोसित भेट्नुछ, यही भूल भुल्यो;
यसरी नै मेरो जीवन-प्रवाह बाहिर निस्केको थियो,

तर, यो कुरो आजको होइन, आजको होइन !
मैले तिमीलाई कति नाउँले आह्वान गरें, कतिपय चित्रहरूमा तिम्रो ध्वनि भरें, तिम्रो ठेगाना पाइनँ।
तर, यो कुरो आजको होइन, आजको होइन !

यस्तै रीतले तिमीलाई भेटने आशाको आवरणले मेरो अन्तःकरणलाई ढाकिदियो।
तर, यो कुरो आजको होइन, आजको होइन !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विराट् रूप

जबसम्म तिमी र म क्रीड़ा गरिरह्यौं, मैले तिम्रो नाउँ-गाउँ सोधिनँ;
तिमीसँग मलाई लाज थिएन, भय पनि थिएन;
तिम्रो-मेरो जीवन हर्ष-उल्लासको तरंगमा बगिरहेको थियो !

सूर्योदयको वेलामा तिमीले मलाई कतिचोटि आह्वान गरेर बिउँझायौ,
तथा आफूसँग खेल्न लग्यौ। हाँस्दै-खेल्दै हामी जंगल-पहाडमा घुम्यौं।
त्यस वेला मैले कहिले पनि तिम्रो गीतको अर्थ बुझ्ने चिन्ता गरिनँ!
केवल तिम्रो स्वरमा स्वर मिलाएर म पनि सुसेल्थें।
मेरो हृदय विलक्षण हर्षले हर्षित भएर नाच्न थाल्यो।

अब, त्यो खेल सकिएपछि अनायास यो के देखिरहेछु :
आकाश स्तब्ध छ, सूर्य-चन्द्र निःशब्द छन्; सारा संसार, तारागणले
पूर्ण द्युलोक तिम्रो चरणमा निहुरिएको छ!

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सूनसान स्वर

ईश्वर ! तिम्रो अनन्त मौन पनि म स्वीकार गर्छु
तिम्रो नीरवतालाई नै म हृदयमा राख्छु !
तिम्रो प्रतीक्षामा निहुरिरहेको यो नीरव रात ताराहरूका बत्ती
बालेर अनिमेष आँखाले तिम्रो बाटो हेरिरहेछ।
म पनि त्यही स्तब्ध प्रतीक्षा आफ्नो हृदयमा राख्छु !
जब बिहान हुन्छ, अन्धकार टाढ़ा हुन्छ :
तिम्रो वीणाको सुनौला तारहरूबाट प्रस्फुटित स्वर धारा आकाशमा
पुगेर पृथिवीमा छाउँछ :
त्यस वेला मेरो मन-पक्षीको घर पनि तिम्रो गीतले, तिम्रो स्वरले
मुखरित हुन्छ !
तिम्रो स्वर-कलिका मेरो उपवनमा भएका झार-पातमा फूल झैं
भएर हाँस्छ, होइन र ?

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

गीत-सुधा

तिमीले मलाई गीत गाउन जब भन्यौ, गर्वले मेरो छाती फुट्न खोज्यो !

मेरा आँखामा आँसु आए अनि म एकोहोरो तिम्रो चेहरामा हेरेको हेरेकै भएँ ।

मेरो जीवनमा भएका सबै कटु, विषम अनि अस्तव्यस्त छन्, ती सबै पग्लेर तिम्रो गीत-सुधामा बदलिँदै गए ।

मेरा सबै साधन, आराधना, पक्षी झैं पखेटा खोलेर आनन्दका साथ उड्ने इच्छा गर्न थाले ।

मेरा गीतका रागिनी तिमीलाई श्रुति-मनोहर लाग्छन्, कर्ण-प्रिय लाग्छन् !

म जान्दछु, ती गीतका सहायताले गर्दा नै म तिम्रो सामुन्ने आउने साहस गर्न सकुँला !

तैपनि तिम्रो अति नगीच जांदा संकोच हुन्छ,
केवल आफ्ना गीतका पखेटाहरूद्वारा नै तिम्रो चरण स्पर्श गर्न सकुँला !

ईश्वर ! गाउने मनले म आफैंलाई समेत भुल्दछु, अनि तिमीलाई 'साथी' भनी पुकाछुं ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अपहरण

त्यस दिन उनी मेरो घरमा आए अनि भने, "हामी एक कुनामा बसिरह्यौं।"
उनले यस्तो भने, "देवतालाई अर्पण गर्दा म तिम्रो सहायता गर्छु, अनि पूजाको जो प्रसाद पाइन्छ त्यही ग्रहण गरेर सन्तुष्ट होऔंला।'

यसरी नै ती दरिद्री, क्षीण, मलिन, वस्त्रधारी मेरो घरको कुनामा बसे;
तर, रात बितिसकेपछि तिनीहरू प्रबल भए; मेरो देवालयमा जबरजस्ती पसे अनि तिनीहरूले मलिन हातको देवताको पूजाका नैवेद्य खोसे ?

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आशामा भय

आज जुनेली रातमा फेरि मेरो मन चंचल भइरहेछ :
सोच्दछु तिम्रो छेउमा मैले बस्ने ठाउँ पाउँला के ?
के तिम्रो सुन्दर चेहरा देख्न सकुँला अनि के मेरो जिज्ञासु नेत्रले
तिम्रो नेत्रलाई निर्निमेष देख्न सकुँला ?
सोच्दछु, मेरो गीतपूर्ण आँसु, के चिर-समयसम्म तिम्रो चरण स्पर्श
गर्ने अनुमति पाउन सक्ला ?

यस भयले कि कहिलेकाहीं तिमीले दिएको दान फिर्ता नमागोस्
भनीकन; म जमीनमा खाडल खनेर आपनो चेहरा लुकाउनेछु।
तिमीले मेरो हातमा हात राखेका छौ; मलाई भय लाग्छ,
यदि तिमीले मलाई छेउमा बोलाएर उभिनू भन्यौ भने मेरो प्राणमा
भयङ्कर दारिद्र्यले ढाक्नेछ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

जल-विहार

हामी दुवैले परस्परमा गुप्त प्रतिज्ञा गरेका थियौं, एउटा डुङ्गामा केवल तिमी र म बसेर स्वच्छन्द जल-विहार गर्नेछौं;

हाम्रो तीर्थयात्रा कुन देश अनि कुन लक्ष्यको निम्ति होला, यसको विभिन्नता संसारभरका कसैलाई ज्ञात हुँदैन ।

त्यस किनारविहीन सागरमा बग्दै म तिम्रो श्रवणोत्सुक कानमा गीत सुनाउँछु । त्यो गीत सागरका उन्माद तरंगहरू झैं छरपुष्ट हुन्छ अनि शब्दको बन्धनदेखि मुक्त भएर केवल स्वर-लहरी बन्नेछ !

के अझै त्यो समय आइपुगेको छैन ? अब पनि कर्तव्य कर्म के समाप्त भएका छन् ?

हेर ! सन्ध्या समुद्रको किनारमा झरिसकेको छ अनि धमिलो उज्यालोमा समुद्र-विहारी पक्षी पखेटा फर्फर् गर्दै आफ्ना गुड़ँमा फर्किरहेका छन् ।

कसले जान्दछ र यो निर्मम जंजीरबाट मुक्त हुन्छ अनि अस्ताउन लागेको सूर्यको अन्तिम रश्मिझैं हाम्रो डुङ्गाले राती स्वतन्त्र जल-विहार गर्न प्रस्थान गर्ला ?

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

संसार-यात्रा

आफ्नो एकाकी घरको पर्खाल नाघेर, प्राणको रथमा बसेर, कहिले
विशाल संसारको यात्रा गर्नको लागि म बाहिर जान सकुँला ।

ज्यादा मोहवश सबैको काम गरिदिंदै म सांसारिक मायाजालमा
परिसकेको छु;
आशा-आकांक्षाले पूर्ण सुख-दुःखमय सागरमा पौडिंदै म सागरका
तरंगहरू आफ्नो छातीले खपिरहेछु !
तर पुनः भयंकर तूफानको आघातले जर्जर भईकन म तिम्रो काखमा
विश्राम लिन दौड़िरहेछु !
त्यस वेला संसारका अपार कोलाहलमा केवल तिम्रो स्वर मात्रै
कानमा प्रतिध्वनित हुन्छ ।

सोच्दछु : प्राणको रथमा बसेर, कहिले संसार-यात्रा गर्नको लागि
आफ्नो एकान्त घरको पर्खाल नाघेर म बाहिर जान सकुँला ?

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

जल-धारा

प्रभु तिमी अब मेरो घरमा आएका छौ, कृपा गरेर नफर्किदेऊ !

असंख्य वन-जंगलमा साउनको मेघ बर्सिरहेछन्, अनि रातको पलक
बादलको भारले निहुरिएर बन्द भएको छ, कृपा गरेर नफर्किदेऊ ।

बिजुलीको गड़ाङ्गगुड़ङ्गले निद्रा लोप भयो । अब वर्षाको जलधाराका
स्वरमा स्वर मिलाएर गीत गाउने रहर भइरहेछ ।

मेरा आँसुका कण आकाशको अन्धकारमा घुम्दै-घुम्दै अति उत्सुकता-
सँग केही अनुसन्धान गरिरहेछन् !

हे प्रभु ममाथि कृपा गर ! नफर्किदेऊ, नफर्किदेऊ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

फूलको अर्जी

चाँड़ै गर ईश्वर ! यसलाई टिप, ढीलो नगर
यति गर्दा कतै म धूलोमा नलडूँ, यही भय छ !

यो फूलले तिम्रो मालामा स्थान पाओस् अथवा नपाओस्,
कसले जान्दछ ? तैपनि, आफ्नै आघात-स्पर्शले नै यसलाई
भाग्यवान बनाओस् !

टिप-टिप अब ढीलो नगर !
दिन बितिसक्छ, अँध्यारो जम्दछ,
तिम्रो पूजाको समय नबितोस्, यही भय छ !

जो थेर-थोर रंग यो फूलमा छ, अनि जुन थोरै सुवास-अमृतले यसको
हृदय परिपूर्ण छ, जबसम्म तिम्रो सेवाको मुहूर्त शेष हुँदैन त्यतिञ्जेल
यसलाई उपभोग गर !
टिप, टिप, अब ढीलो नगर !

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पुकार

म तिमीलाई नै चाहन्छु, तिमीलाई चाहन्छु, यही शब्द सधैं मेरो अन्त:करणले आह्वान गर्दै भनिरहेछ !

जो यी वासनाहरूले मेरो मनलाई दिनरात बेचैन पारिदिन्छन्,
यी सर्वथा झूटा छन्, नि:सार छन् अनि निष्प्रयोजन छन् ।
मलाई ता तिम्रो चाह छ, ईश्वर ! तिम्रो चाह छ !

जसरी अँध्यारो रातको मर्ममा प्रकाशको प्रार्थना रहन्छ,
त्यसरी नै मेरो अतृप्त वासनामा पनि तिम्रो चाह रहन्छ ।
आफ्नो अन्तःकरणको चेतनामा पनि मैले निरन्तर यही सुनिरहेको छु, "मलाई तिम्रो चाह छः तिम्रो चाह छ ।"

जसरी बादलले पूरा शक्तिका साथ शान्तिलाई आघात गर्दै आफ्नो लक्ष्यको प्राप्ति शान्तिमा नै सम्झन्छन्,
त्यसरी नै मेरो विद्रोह तिम्रो प्रेमलाई आघात गर्छ अनि भनिरहेछ :
"म तिमीलाई नै चाहन्छु ।"

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कटु स्वर

मेरा जीवन-वीणाका तारले अझ आघात सहनसक्छन् !
बजाऊ, त्यसलाई अझ जोरसँग झङ्कृत पार !
जो स्वर तिमीले मेरो जीवनमा बजाउन शुरू गर्‍यौ,
त्यसको आखिरी तान तान्न अझ रहेको छ !
यसकारण...
.... !

केवल करुण कोमल रागहरूमा मेरो अनुराग छैन !
मृदुल स्वरको तमाशामा मेरो जीवन व्यर्थमा बिग्रिरहेछ !

आफ्नो अग्निलाई अब प्रचण्ड शिखामा प्रज्वलित पार !
आफ्नो समीरलाई प्रतेज आँधीमा बग्न देऊ !
सारा आकाश विक्षुब्ध हुनदेऊ !

मेरा जीवन-वीणाका तारले आखिरी राग कठोरभन्दा कठोर
स्वरमा बज्नदेऊ !
यी तारहरूले अझै आघात सहनसक्छन् !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

देवताको डर

तिमीलाई देवता भन्ठानेर म टाढै उभिरहेको छु ;
आफ्नो झैं सम्झेर नगीच आउँदिनँ ।

तिमीलाई बुवा जानेर तिम्रो चरणमा निहुरिन्छु :
साथीलाई झैं तिम्रो हात समात्दिनँ ।

प्रेमवश भईकन आफै मेरो बनेर जुन बाटोबाट तिमी मनि झर्छौ, त्यस
बाटोमा तिमीसँग हितको साथी सम्झेर हिंड्ने साहस ममा छैन !
नाथ ! तिमी मेरा सहोदर साथी-संगी झैं बन्धु हौ, तैपनि तिम्रो
नगीच जान सकिनँ !
म मेरा सारा धन ती साथी-संगीहरूलाई बाँडिदिन्छु अनि तिम्रो
सहभागी बन्नको निम्ति तिम्रो सामु उभिन्छु ।
म सुख-दुःखका सबै वेलामा पनि कसैसँग बस्तिनँ, तिमीसँग न
उभिरहन्छु ।
आफ्नो बाटोको आखिरी नपाएर, जब म थकित हुन्छु,
त्यस अवधिमा पनि जीवन त्याग गर्ने मनसुबाले प्राणसागरमा
हाम फाल्दिनँ ।

तिमीलाई देवता भन्ठानेर म टाढै उभिरहन्छु ; तिम्रो
नगीच आउँदिनँ ।

गीताञ्जली

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आषाढको मेघ

फेरि आकाशमा आषाढका बादल आए :
हावामा वर्षाको अलि-अलि गन्ध रसाए :
मेरो पुरातन मन आज नयाँ बादलहरूका कर-स्पर्शले जागरुक भएर
झंकार गरिरहेछ !
फेरि आकाशमा आषाढका बादल आए :
ठूला-ठूला खेतका हरिया बिरुवाहरूलाई बादलका धुवाँसे छायाले
छोइरहेछ !
'आइपुगे' 'आइपुगे' यही आवाज मनमा गुञ्जिरहेछ :
'आइपुगे' 'आइपुगे' 'आँखामा आइपुगे', 'हृदयलाई ढाकिसके' !
यही आवाज चारैतिर गुञ्जिरहेछ :
फेरि आकाशमा आषाढका बादल आए ।

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दिव्य रस

हे मेरा नाथ !
मेरो जीवन-पात्र सुधाले परिपूर्ण छ;
तिमी कुनले दिव्य रस पान गर्न चाहन्छौ ?
हे मेरा कवि ! के तिमी स्व-निर्मित संसार-प्रतिमा मेरा नयनमा हेर्न चाहन्छौ ?
मेरा कर्ण-कुहरका नगीचमा मूक बसेर, आफैंले कथेको गीतका दिव्य स्वर सुन्न नै मन पर्छ, हो ?
तिम्रो सृष्टिले मेरो हृदयमा सुन्दर शब्दका जाल बुनिरहेछ;
तिम्रो आनन्दमय प्रेम ती शब्दमा गीत भरिरहेछ; यही साधनले मेरा गीत प्रस्फुटित हुन्छन् !
प्रेमवश तिमीले आफ्नो सर्वस्व मेरो हृदयलाई अर्चना गरिदिन्छौ, अनि आफ्ना सारा माधुर्यलाई मेरो अन्तरमा हेर्न चाहन्छौ ?
हे मेरा नाथ ! तिमी कुन दिव्य रस पान गर्न चाहन्छौ !

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रतिबिम्ब

प्रियतम !

तिमीलाई भेट्ने भनीकन म एक्लै बाहिर आएको थिएँ ।

उ को होला, जो सुनसान अन्धकारमा मसँग हिंड्न थाल्यो ?

उदेखि टाढा रहने मैले सक्भर कोशिश गरें, बाङ्गो-टिङ्गो बाटो पनि हिंडे,

कति चोटि यस्तो भान भयो कि उ छैन, तर पुनः उसको पदध्वनि सुनिन थाल्यो ।

उसले भूइँमा धूलो उड़ाउँदै गयो, विलक्षण चंचलता छ उसमा ।

मेरो प्रत्येक शब्दमा उसले आफ्नो स्वर मिलाउँछ;

उ मेरो प्रतिबिम्ब ता होइन नाथ !

उ निर्लज्ज छ; उसँग तिम्रो ढोकासम्म आउँदा मलाई लाज लाग्छ ।

प्रियतम ! तिमीलाई भेट्ने भनीकन म एक्लै बाहिर आएको थिएँ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वच्छ पत्र-पुष्प

देवता आजदेखि म आफ्नो काँधमा आफ्नो भार उठाउने छैन !
आजदेखि म आफ्नो ढोकामा भिक्षा माग्न आउँदिनँ !
यो भारलाई तिम्रो चरणमा राखिदिन्छु, अनि बेफिक्री भएर विचरण गर्छु, चिन्ताग्रस्त भैं पछाडि फर्केर हेर्नेछैन।
म आफ्नै काँधमा आफ्नो भार लिएर हिंडडुल गर्दिनँ !
मेरा वासनाका समीरले जुन-जुन बत्तीलाई छुन्छ, त्यसको प्रकाश क्षणभरमा मधुरो हुन्छ।
यसमा मलिनता छ : यी फोहोरी हातका नैवेद्य स्वीकार नगर !
मेरा वासनाको मलिनता छ।
स्वच्छ प्रेमले प्रेरित पत्र-पुष्पलाई नै स्वीकार गर, देवता !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नतमस्तक

ईश्वर! जहाँ सबैभन्दा अधम, दीनभन्दा दीन मानिसहरू बस्छन्,
त्यहाँ सबैका पछाड़ि अनि सबैका तिरस्कृत मानिसहरूका
माझमा तिम्रो चरण छ।

जब म तिमीलाई नमस्कार गर्दछु, त्यस वेला मेरो नरम शिर
निकै टाढ़ा पुगिसक्छ तर तिम्रो चरण-पिठ्यूँसम्म पनि पुग्दैन।

किनकि, तिम्रो चरण सबैभन्दा साधारण अनि दीनजनका माझमा
छ। मेरो शिर निहुरिएर पनि तिम्रो चरणसम्म पुग्न सक्दैन !

जहाँ तिमी दीनजनका दरिद्र वेशमा सर्व-दलित, सर्व-तिरस्कृत, अति
दीन जनका माझमा संचार गर्छौ, त्यहाँ मेरो अहंकार पुग्दैन।

धन-मान सम्पन्नका माझमा म तिमीलाई पाउने आशा गर्दछु; तर
तिम्रो साहचर्य उसँग छ जोसँग अरू सहचर छैन !

ती सर्वदलित, तिरस्कृत र दीनभन्दा दीन जनका छेउ मेरो हृदय
पुग्न सक्दैन !

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हृदय-कोष

मेरो हृदयमा पूर्ण रूपले तिमीले स्थान लिएको छ, यसकारण तिमी-
लाई जे जस्तो मन पर्छ गर।
जब तिमीले मेरो भित्री वस्तुमा अधिकार गर्‍यौ भने बाहिर भएका
सारा चीज आफ्नो हातमा लेऊ।
यसरी नै मेरा सबै तृष्णा शेष हुन्छन्, अनि मात्र तिमीले मेरो देहमा
परितृप्ति गर्नेछौ।
यसपछि अरू चिन्ता रहँदैन, संसारका बाङ्गो-टिङ्गा बाटोमा अंगार
बर्सिन्छ भने बर्सोस्।
विविध रूपमा यसरी जो खेल तिमी खेल्छौ, त्यो मलाई रुचिकर छ।
एउटाको आँखामा तिमीले आँसु पारिदिन्छौ अनि अर्कोको
आँखामा हास्य !
कतिचोटि मलाई यस्तो लाग्दछ मेरा सबै चीज-बीज खोसिदिए,
तर जब तिमीसँग भेटघाट भयो अनि मलाई लाग्यो जो
खोसिएको थियो त्योभन्दा झन् बेसी पाएँ।
एक हातले तिमी मलाई शिरदेखि उठाएर मनि राख्छौ, तर अर्को
हातले उठाएर छातीमा राख्छौ !
मेरो हृदय-कोषमा तिमीले स्थान लिएका छौ, यसकारण अब जे
तिमीलाई मनपर्छ त्यही गर !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

संचित धन

दिन बितेपछि मृत्यु जब तिम्रो ढोकामा आउला, उसलाई तिमीले के उपहार दिने ?
मेरो प्राणको सागर रत्नले खचाखच छ, यी सबै रत्न उसको अगाड़ि राखिदिन्छु।
जुन दिन मृत्युको दूत मेरो ढोकामा आउला त्यस दिन उसलाई खाली हात पठाउनेछैन।

शरद्, वसन्त, संध्या, प्रभात, दिवस, रजनीरूपी वाटिकाका पुष्पद्वारा संचित रसहरूको भण्डार मेरो जीवन-पात्र छ;
सुख-दुःख, छाया-प्रकाशका विविध पत्र-पुष्पहरूले मेरो अन्तःकरण सजाइएको छ;
जति संचित धन मसँग छ, जे जति मैले यतिका दिनमा संग्रह गरेको छु:
ती सबै संचित धन सजाएर आफ्नो जीवन-पथको आखिरी दिन, जब मृत्यु मेरो ढोकामा आउँछ, म उसको अगाडि राख्छु।

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

ऐ मेरो मृत्यु

ऐ मेरो जीवनको अन्तिम सहारा !
ऐ मेरो मृत्यु ! आऊ र मसँग कुरा गर !
म तिम्रो लागि जन्मभर बिउँझिरहेको छु, जन्मभर तिम्रो लागि
सुख-दुःखका भार आफ्नो काँधमाथि उठाएर हिँड्डुल गरिरहेछु।
ऐ मेरो मृत्यु ! आऊ र मसँग कुरा गर !
जे जति म छु, जो मेरो छ;
आफ्नो जीवनमा मैले जे जति गरेको छु,
मेरो प्रेम, मेरो आशा : सबै रहस्यपूर्ण मार्गबाट तिम्रो दिशापट्टि
बढ़िरहेछन् !
तिम्रो अन्तिम एक दृष्टिमा मेरो सम्पूर्ण जीवन अर्पित हुनेछ।

फूलहरू संकलन भइसके,
वरमाला उनियो,
तिमी कहिले वरको सुन्दर वेष-भूषामा शान्त हाँसो लिएर आउँछौ !
त्यस दिनदेखि नववधू भईकन म आफ्नो डेरा छोड़िदिन्छु अनि
रातको एकान्तमा पति-पत्नीको परिचय होला।
त्यस वेला तिमी-ममा भेद रहनेछैन !
ऐ मेरो मृत्यु ! आऊ र मसँग कुरा गर !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

टाढ़ा देशको यात्रा

म टाढ़ा देशको यात्री हुँ !

मलाई कसैले रोकेर राख्न सक्दैन। सुख-दुःखका सबै बन्धन
भूटा छन्।

घरको पर्खालले मलाई कहिलेसम्म रोक्ला ? विषयका जालहरू पनि
मेरो देहमा सिथ्यै परेका छन्। ती सब एउटा अर्को गर्दै तार
टुटेर चकनाचूर हुनेछन् !

म टाढ़ा देशको यात्री हुँ। बाटामा हिंड्दा-हिंड्दा म खुशीसाथ गीत
गाउँदै हिंडिरहेछु। मेरो देह-दुर्गका सबै ढोका खुलेका छन्।
वासनाका जञ्जीर टुटे। पाप-पुण्यका भुँवरीबाट
निस्किसकेको छु।

म टाढा देशको यात्री हुँ !

मेरो सबै भार हलुङ्गो भयो ! आकाशका कुनै अज्ञात निःशब्द
गीतका स्वरले मलाई बोलाइरहेछन्; कसैको बाँसुरीको गम्भीर
रागले मेरो प्राणलाई बिहान बेलुकी उपट्टि खिचिरहेछ !

म टाढ़ा देशको यात्री हुँ !

म रातको कुन पहरमा बाहिर आएँ, कसले जान्दछ ?

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

त्यस वेला कुनै पक्षीले गीत गाएको थिएन। रात कति बितिसकेको थियो, थाहा थिएन। हो, एकहोरो आँखामात्र त्यो अन्धकारमा जागिरहेको थियो।

म टाढ़ा देशको यात्री हुँ !

कुन दिनको अन्तिम घड़ीमा मैले कुन घर पुग्नुपर्ला, कसले जान्ला ? त्यहाँ कुन ताराहरूले दीपक प्रदीप्त गर्लान्, कुन फूलका सुगन्धले वायु चंचल भई उठलान्, कुन अनादि समयदेखि आफ्ना स्निग्ध नयनले त्यहाँ मेरो प्रतीक्षा गरिरहेछन् : कसले जान्ला ?

म टाढ़ा देशको यात्री हुँ, मलाई कसले रोक्न सक्ला ?

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मन्दिर

पुजारी ! भजन, पूजन, साधन, प्रार्थना यी सबैलाई एकातिर
राखिदेऊ ।

ढोका बन्द गरेर मन्दिरको कुनामा किन बसिरहेछौ ?

आफ्नो मनको अन्धकारलाई लुकाएर बसिरहेछौ, तिमी कस्तो
पूजामा एकचित्त छौ ?

आँखा खोलेर एकपल्ट हेर, तिम्रो मन्दिरमा देवता छैन !

जुन रूखा जमीनलाई नरम पारेर कृषकहरूले खेतीपाती गरिरहेछन्;
जुन ठाउँमा रोजगारीहरूले पत्थर फोरेर बाटा बनाइरहेछन्;
तिम्रो देवता त्यहीं गएको छ !

उ घाम-पानीमा सधैं एकै रहन्छ;
उसका दुव हात माटोले पूर्ण छन्;
उसको नगीचमा जानुछ भने सुन्दर वस्त्र त्यागेर माटोले भरिएका
बाटाबाट जाऊ !
तिम्रो देवता मन्दिरमा छैन, भजन, पूजन, साधन एकातिर
राखिदेऊ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सीमामा असीम

हे असीम ! सीमामा पनि तिम्रो स्वर ध्वनित भइरहेछ ! मेरो
अन्तःकरणमा पनि तिम्रो मायालु प्रकाश छ !
हे रूपरहित ! कति रङ्ग, गन्ध, संगीत, छन्दहरूमा तिम्रो रूप, र
तिम्रो लीलाका बयान मेरो हृदयमा भरिएको छ।
यसकारण मेरो अन्त;करणमा तिम्रो शोभा यति आकर्षक छ !
जब तिम्रो-मेरो मिलन होला त्यस वेला सबै समस्याहरू हराउनेछन्।
संसार-सागरका तरंगका ज्वार उठनेछन् अनि पृथ्वी हल्लिनेछ !
तिम्रो उज्वलतामा छाया छैन : मेरो अन्तःकरणमा नै उसले
काया पाउँछ !

मेरा आँसुहरूमा नै उ संतप्त, र सुन्दर हुन्छ;
मेरो हृदयले गर्दा यसकारण तिम्रो शोभा यस्तो आकर्षक छ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तिम्रो सुख मेरो अधीन

तिम्रो खुशी ममाथि नै अवलम्बित छ !

तिमी मसँग भेटनलाई तल झरेका छौ !

हे लोकेश्वर ! म न भएको भए तिम्रो म कहाँ हुने थिएँ ?

मलाई तिमीले आफ्नो संसार-वैभवका भागीदार बनायौ, मेरो अन्तर तिम्रो अनन्त क्रीड़ा-भूमि हो ।

मेरो जीवनमा तिम्रो लीला विविध रूपमा व्यक्त भइरहेछ ।

मेरो हृदयलाई वश गर्नाको लागि नै तिमीले सुन्दर अलंकारहरूद्वारा आफूलाई सजाउँछौ ।

तिम्रो प्रेम भक्तहरूका प्रेममय हृदयमा पाइन्छ । तिम्रो मूर्ति पूर्ण मिलनको समयमा पनि सबैभन्दा पृथक् प्रकाशित हुन्छ ।

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रभुगृहका सिपाही

जुन दिन ती वीर सिपाहीहरू आफ्ना प्रभुका घरबाट आए !
त्यस दिनदेखि तिनीहरूका गह्किला शक्ति स्वतः कहाँ विलीन भए !
तिनीहरूका हात-हतियार कहाँ छन् ? तिनीहरूका शौर्य कता हराए ?
तिनीहरू क्षीण अनि असहाय झैं भए । त्यही दिनदेखि तिनीहरूमाथि चारैतिरबाट प्रहार हुनथाले । तिनीहरूका गह्किला शक्ति स्वतः कहाँ विलीन भए ? धनुष, बाण, तरवार कहाँ हराए ?

पुनः, जब तिन सिपाहीहरू प्रभुगृहबाट फर्केर गए, त्यस वेला तिनीहरूको चेहरामा अति आनन्द झल्किरहेको थियो ।
आफ्ना सांसारिक जीवनका फलाफललाई त्याग गरेर तिनीहरू प्रभु-गृहमा फर्किरहेका थिए ।

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नौलो पथ-रेखा

एक दिन मेरो मनमा विचार उठ्यो :
जो हुनु थियो सबै भइसके, मेरो यात्राको आखिरी निर्दिष्ट स्थान आइपुग्यो ।
मलाई ज्ञात भयो, अब अघि बाटो छैन, म मेरो भन्याङमा आइपुगें ।
अब कोशिशको केही आवश्यकता छैन, पाथेय पनि शेष भयो ।
थाकेको, हारेको जीवनलाई विश्रान्ति लिने वेला आयो ।
यी फाटेका पुराना वस्त्र लिएर म अघाडि कसरी जान सकुँला ?

तर आज देख्दछु :
तिम्रो लीलाको अन्त नै छैन, नवीनताको कुनै घेरा छैन ?
आफ्नो नयाँ मनोकामना पूर्ण गर्नाको लागि तिमीले मलाई फेरि नयाँ जीवन दियौ ?
मेरा गीतका पुराना स्वरले आफ्नो माधुर्य हराए अनि नयाँ संगीतको स्वरमा हृदयको स्रोतबाट उत्पत्ति भए !
जब पुराना पथरेखा अदृश्य भए अनि नयाँ नयाँ मार्गका दृश्यहरू आँखामा नाच्न थाले !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आभूषण-हीन

स्वामी ! मेरा गीतले आफ्ना सबै आभूषण झिकिदिएका छन् ।
तिम्रो अगाडि उसले वस्त्र-परिधानको अहंकार पनि राखेन ।
आभूषण-अलंकारले तिम्रो-मेरो पारस्परिक पूर्ण मिलनमा बाधा दिन्छन् ।

उसको चञ्चल आवाजमा तिम्रो गीतको स्वर लोप हुन्छ ।

तिम्रो अगाडि म गवैया बन्ने मेरो अभिमानले शोभा दिंदैन ।
हे महाकवि ! म तिम्रो शरणमा पर्नलाई विन्ति गर्छु ।
मेरो जीवनलाई बाँसुरी झैं सजिलो पारिदेउ !
त्यो बाँसुरीका सबै प्वालहरूमा आफ्नो गीतको स्वर भरिदेऊ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

राजसी पोशाक

राजसी रवाफ-ढाँचाका परिधान र हीरा-मोतीका हार लगाएर,
केटाकेटीका क्रीड़ा विनोदलाई आनन्द गर्न किन दिएनौ ?
वस्त्र र अलंकारहरूका दायित्वले तिनीहरूलाई खेल्न दिंदैन।
हाम्रो वस्त्र-भूषण जन-सम्पर्कमा नफाटोस् ; धूलो-पीठो नहोओस्,
यही डरले तिनीहरू आफ्ना साथीहरूदेखि टाढा बस्छन् !

राजसी रवाफ-ढाँचाका लुगाहरू लगाइदिएर जुन किशोरलाई सुसज्जित पार्छौं, अनि मोती-हीराका मालाहरूले शोभित गर्छौं, तिनीहरूलाई राम्ररी निहालेर हेर्दा अनेक प्रकारका डरले छोप्छन्।

मुमा ! किशोरलाई राजा झैं सुसज्जित पारेर अथवा हार लगाइ-
दिएर के हुन्छ ?
ढोका खोलिदेऊ; किशोरहरूलाई बाहिर गएर, बाटाका धूल-वर्षा,
धूलिमा विश्राम गर्न देऊ !
तिनीहरूलाई मानिसहरूसँग मिलेर नाना प्रकारका खेल खेल्न देऊ !
चारै दिशाबाट शतशः मधुर संगीत स्वरका आवाज गुञ्जिरहेछ,
आइरहेछः ती स्वरमा स्वर मिलाएर किशोरहरूलाई गाउन देऊ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अन्तिम प्रसाद

जन्मभर म मेरा गीतहरूद्वारा मेरो अन्तःकरणमा अनि पृथ्वीका
दिशा-दिशान्तरमा तिमीलाई खोजिरहेछु :
मेरा गीतले मलाई घर-घर, ढोका-ढोका पुऱ्याए। यी गीतद्वारा मैले
कतिपल्ट तिम्रो सन्देश सुनाएँ, कति अप्रकट रहस्यहरू उद्घाटन गरें;
हृदय-अम्बरका अगणित ताराहरूसँग मेरो परिचय भयो!
नानाविधिका सुख-दुःखपूर्ण प्रदेशहरूमा मेरा गीतले यात्रा गरे अनि
अन्तमा सन्ध्या समयको वेलामा आफ्नो प्रसाद पाउने आशाले यी
गीत मेरो छेउमा आएका छन्!

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नीरव गीत

मेरो अन्तिम गीतले सबै रागिनी पूर्ण हुन्छन् !
त्यो गीतको स्वरमा मेरो हृदयको सम्पूर्ण आनन्द व्यक्त छ।
जुन आनन्दले पृथ्वीका वक्षका हाँगाहरू सँगसँगै गुञ्जिउठ्छन् ;
जुन आनन्दद्वारा जीवन-मरण, दुइ सहोदर भाइ, परस्परमा ओत-
प्रोत भएर संसारको रङ्गशालामा नृत्य गरिरहेछन् ;
त्यही आनन्द, यी रागिनीका स्वरमा व्यक्त हुन्छ !
जो, आनन्द बादल र आँधीका साथ रहन्छ, अनि आलस्यमय उदास
जीवनमा हास्य विद्युत् भरिदिन्छ;
जो आनन्द दुःखका रक्तिम कमल-पत्रमा आँसु झैं चूपचाप बस्दछ;
अनि जो आनन्द आफ्नो सर्वस्व धूलोमा मिलाएर निःशब्द र निर्लेप
रहन्छ,
त्यही आनन्द यी रागिनीका स्वरबाट व्यक्त हुन्छ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अल्प भिक्षा

ईश्वर ! म तिमीसित यति मात्र भिक्षा माग्दछु :
तिमी ममा बस यति अहंभाव शेष होओस्, म तिमीसँग पूर्णरूपले
एकरूप हुन सकूँ !
ममा खालि यति स्वतंत्र चेतना आओस् अनि म तिमीलाई चारैतिर
पाउन सकूँ ;
रात दिनका प्रत्येक क्षण प्रेम तिमीलाई अर्पण गर्न सकूँ ! तिमी ममा बस यति मात्र आवरण रहोस्, मेरो 'अहं'-ले तिमीलाई ढाक्न नसकोस्; तिम्रो लीलाद्वारा नै मेरो सम्पूर्ण जीवन संचारित होस् ।

ईश्वर ! मलाई यति बन्धनमा बाँध, म तिम्रो प्रेम-पाशमा बाँधिऊँ;
मेरो जीवनमा तिम्रो आवश्यकता सिद्ध भइरहुन् !

ईश्वर ! तिमीसित यति मात्र भिक्षा माग्दछु !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्राणको झोली

तिमीले मेरो प्राणको झोली यति भरिदिएका छौ कि अहिले नै मृत्यु
भए तापनि मलाई दुःख लाग्दैन !

रात-दिन कति सुख-दुःख, कति हृदयाकाशमा प्रतिध्वनित स्वर, कति
पोशाक र रूपमा तिमी मेरो मनमा आएर हृदय हरण गरयौ।
अब अहिले नै मृत्यु भए तापनि मलाई दुःख लाग्दैन !

मलाई थाहा छ मैले तिमीलाई राम्ररी स्वीकार गर्न सकिनं, यस-
कारण मैले तिम्रो पूर्णताको वरदान पाउन असमर्थ भएँ, तैपनि जो
चीजहरू मैले पाएको छु ती अहोभाग्यले पाएको हुँ !
तिमीले मलाई स्पर्श गरयौ, आफ्नो संकेत दियौ, 'तिमी छौ' : यो
अनुभूति दियौ; यही श्रद्धाको नाउंमा मेरो जीवन-यात्रा चलिरहेछ !
अब, अहिले नै मृत्यु भए तापनि मलाई दुःख लाग्दैन !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बिदाइको दिन

ब़िदा लिने दिन म यही कुरा भन्दै जानेछु कि जो मैले देखें, पाएँ,
त्यसको उपमा थिएन !

यो प्रकाशमय पोखरीको कमलका मीठो मह मैले चाखेको छु; मैले
पिएर धन्य भएको छु !

संसारका क्रीड़ागृहमा मैले धेरै खेल गरेको छु, दुइ नयनले मैले
अत्यधिक सौन्दर्य मह पान गरेको छु !

जसको स्पर्श गर्न असम्भव छ, उसले मेरो देहको नसा-नसामा
पसीकन मेरो प्राणलाई पुलकित पाऱ्यो। मैले उसलाई
पाएर धन्य भएको छु !

यसकारण बिदा लिने दिन म यही घोषित गरुँला कि जो मैले देखें
अनि पाएको छु त्यो अतुल्य छ, अनुपमेय छ !

यही शब्द मेरो बिदाइको शब्द होस् !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

नाउँको झ्यालखान

आफ्नो नाउँसँग जसलाई मैले बाँधेको छु, उ यो नाउँको जंजीरमा
बाँधिएको झ्यालखानमा रोइरहेछ।
रात-दिन नाउँको पर्खाललाई बाँध्दा-बाँध्दै मैले अन्तिम काम
भुलिसकेछु।
नाउँको यो पर्खाल जसरी जसरी आकाशमा माथि बाँधिदै जान्छ,
त्यसरी नै यो पर्खालको छायाको अन्धकारले मेरो हृदयलाई
ढाकिरहेछ।
माटोमा माटो राख्दै म नाउँमात्रको पर्खाललाई माथि पार्दै
गइरहेको छु;
त्यो पर्खालमा कुनै प्वाल नहोस्, उज्यालो पस्नें कुनै बाटो नरहोस्,
यसको मलाई चिन्ता छ।
यो पर्खालले सत्यस्वरूपलाई नै लुकाइराखेको छ!

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आसक्ति-शृङ्खला

मेरो मायाको जंजीर अति दृढ़ छ !

तिमीले त्यसलाई चकनाचूर पार, यही मेरो आकांक्षा छ;

तर त्यसलाई चकनाचूर पार्दा मेरो मन उदास हुन्छ ।

मुक्ति याचनाका लागि म तिम्रो समक्ष आउँछु तर मुक्तिको आशाले भयभीत हुन्छु !

मेरो जीवनमा तिमी नै सर्वश्रेष्ठ निधि छौ । तिमी जस्तो अनमोल धन अरू कुनै छैन;

यो म जान्दछु; तर मेरो घरमा भएका टूटे-फुटेका भाँड़ाहरू पनि फ्याँक्न मन मान्दैन ।

जो आवरण मेरो देहमा छ, हृदयमा परेको छ, त्यो धूलो-माटो हो अनि मृत्युको अभिशापले ग्रस्त छ, मेरो मन त्यसलाई धिक्कार्दछ तैपनि उसको र मेरो सम्पर्क छ ।

मेरो ऋणको अन्त छैन, मेरो खातामा धेरै मानिसहरूको हिसाब जम्मा छ, मेरो जीवनमा असफलता बेसी छ, मेरो लाजको सीमा छैन,

गीताञ्जली

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तैपनि जब म कल्याणको भिक्षा माग्न तिम्रो सामुन्ने आउँछु, मन-मनमा डराउँदै काम्न थाल्छु यदि मेरो भिक्षा अस्वीकार भयोभने, मेरो देह र हृदयका फोहोरलाई तिमीले झिकिदिएनौ, मेरो बन्धन-श्रृङ्खलालाई चकनाचूर गरेनौ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सीपीको मोती

'म तिम्रो दयाको याचक हुँ,' यति पनि नजान्नू, ईश्वर! तिम्रो चरणको छेउमा मलाई राखेर दयाले छोपिदेऊ।

जब म निर्माण गर्दछु म तिमीलाई बिर्सन्छु। त्यस निर्माणको फल-फूलमा म मगनमस्त हुन्छु र त्यसबाट पाइएको सुखक आराधनामा डुब्छु।

यो स्वनिर्मित माटोको क्रीड़ागृहमा खेलिरहेको प्राणी सम्भेर विमुख नगर; मलाई नीच ठानेर भुलिदेऊ; तर तिम्रो तेज प्रेरणाले मलाई जागरुक बनाइदेऊ।

यो द्वन्द्वको बीचमा सत्य छ, जसरी सीपीको दुइ भागमा मोती रहन्छ। तिमी बाहेक अरू को छन् ? यसलाई चिरेर सत्य प्रस्फुटित गर्न सक्लान् ?

मृत्युलाई चिर्दा मात्र अमृत पाइन्छ!
मेरो दीनताको अगाध शून्यता भर्न आऊ!
पतनको वेदनाले चेतना जागृत गर्नु!
द्वन्द्वको यो परस्पर-विरोधी कोलाहलमा तिम्रो गम्भीर वाणी मैले स्पष्ट सुनिरहेको छु!

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रणाम

हे प्रभु ! यस्तो वर दिनोस् एकपल्ट प्रणाम गर्दा मेरो सम्पूर्ण तन
तिम्रो विशाल चरणमा स्पर्श गरोस् !
जलमय साउनको मेघमाला झैं निहुरिएर मेरो मन एकपल्ट प्रणाम
गर्दा नै तिम्रो मन्दिर-ढोकामा समर्पित होओस् !
मेरा सबै गीतका विविध स्वरका चंचल क्रन्दनलाई एक प्रवाहमा
एकत्र गर;
अनि एक प्रणाममा तिम्रो नीरव सागरमा विलीन होस् !
मानसरोवरमा जाने हाँसहरू जसरी रात-दिन उड़ेको-उड़ेकै जान्छन्;
त्यसरी नै महामृत्युको बाटोमा मेरो प्राण एकपल्ट प्रणाम गर्दा नै
उड़ोस् !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अविवाहिता

प्रियतम ! आफ्नो जीवनका अन्तिम गीतमा, म तिम्रो चरणमा
त्यसलाई आफ्नो अन्तिम उपहार स्वरूपमा अर्पित गरूँला :

जो मेरो जीवनमा सतत झलकरूप रहेको छ ;

जसले प्रातःकालको प्रकाशमा पनि आफ्नो घुम्टो खोलेन, शब्दहरूले
जसलाई कहिल्यै राम्ररी अंगालो हालेनन्

गीतले जसलाई आफ्ना स्वरमा राम्ररी बाँधेनन्,
जसको आकर्षणकारी सौन्दर्यले नयाँ-नयाँ रूप धारण गर्दछ :
प्रियतम ! त्यसलाई मेरो जीवनको अन्तिम उपहारको रूपमा अर्पित
गरूँला !

देश-देशान्तर भ्रमण गर्दै, मैले उसलाई आफ्नो अन्तःकरणमा
लुकाएर राखेको छु;
मेरो जीवनको सम्पूर्ण गतिविधि त्यही केन्द्रको परिक्रमा गरिरहेछ;
मेरा सम्पूर्ण विचारहरू, कामहरू, मेरो सपनामा त्यही राज्य गरि-
रहेछ; तैपनि उ असहाय चोखो छ !

दिनोदिन कति मानिसहरू उसलाई भेट्न ढोकामा आए, तर सबै
ढोकाको बाहिरबाट निराश भएर फर्के !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

कुनै अन्य मानिसको अघि उ निरावृत भएको छैन; कसैसँग उसको परिचय भएन !
केवल तिम्रो परिचय पाउने आशाले उ मेरो हृदयको कुनामा बसिरहेकी छ !
प्रियतम ! उ मेरो जीवनको अन्तिम जितको अन्तिम उपहारको रूपमा तिमीलाई अर्पित गरूँला !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रेमको दास

प्रेमको हातमा अर्पित हुन म बसिरहेको छु !
यसकारण साह्रै अबेर भइसक्यो, अनि मबाट कति अपराध भइसके !

उनीहरूले आफ्ना विधि-विधानका डोरीले मलाई बाँध्न आउँछन्,
तर म सधैं पृथक् भइहाल्छु ।
यो अपराधको दण्ड भोग्नुपर्छ भने म खुशीसाथ भोग्छु,
कारण, म प्रेमको हातमा बिकेर यहाँ छु ।
मानिसहरूले मेरो निन्दा गर्दछन्, म निन्दाको भारलाई शिरोधार्य गरेर सबैको अगाडि नतमस्तक हुन्छु ।

दिन बितिसक्यो;
क्रय-विक्रयका व्यापारी गइसके ।
मलाई बोलाउन आएका मानिसहरू पनि निराश भएर फर्किसके ।
तर, म केवल प्रेमको हातमा बिक्री हुनाको लागि यहाँ एक्लै बसिरहेको छु !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विचित्र प्रेम

यो संसारको यस्तै रीति रहेछ कि जो मसँग प्रेम गर्दछ उसले प्रेमको जालमा बाँधिदिन्छ मलाई !

तर तिम्रो सबैभन्दा बेसी प्रेम सबै भन्दा अद्भुत छ, त्यसको नौलो रीति नै छ;

तिमीले प्रेमको जालमा मलाई पार्दैनौ, सदैव मुक्त राख्छौ !
अनन्य प्रेमी, म तिमीलाई कहिल्यै भुल्न सक्दिनँ यही भयले, मलाई साथ दिन छोड्नेछैन।

तर तिमी एउटा यस्तो छौ, जो दिनोदिन बितिजान्छ, आफ्नो दर्शन पनि दिंदैन !

तिम्रो प्रेम सबै भन्दा विचित्र छ !
म तिमीलाई प्रार्थनामा पुकार गरूँ वा नगरूँ, तिम्रो संझना गरूँ वा नगरूँ:

तिम्रो प्रेमले मेरो प्रेमको सदैव प्रतीक्षा गरिरहन्छ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रेम दूत

भगवान् ! प्रेमको दूतलाई कहिले पठाउने ?
उ आएपछि मेरा द्वन्द्व सबै लोप हुन्छन् ।

मेरो घरका अरू आगन्तुकहरूले मलाई डर मान्दै शासन गर्दछन्, उनीहरूले मेरो मनको वातायन—आत्माको ढोका बन्द गरिदिन्छन्; अनि नाश अनुभव नगर्दा यो बन्धनलाई झन् कसिदिन्छन् ।

प्रेमको दूत आउँदा सबै प्रतिबन्ध दूर हुन्छन्, सबै शृङ्खला आफै कमजोर हुन्छन्। उ आएपछि कसले मलाई घरको पर्खालभित्र थुन्न सक्छ ?

उनीहरू आउँछन्, एक्लै आउँछन्, उसको कण्ठमा फूलको माला झुण्डिएको हुन्छ। त्यो मालाले जब तिमीले मलाई बाँध्छौ मेरो हृदय स्वतः निःशब्द हुनेछ !

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विश्राम कहाँ ?

मनमा सोचेको थिएँ अब म यहाँ नै पूरा विश्राम गर्छु !
तर विश्राम कहाँ भयो र ? तिम्रो सभामा फेरि फर्केर आएँ ।
अब नयाँ संगीत, नयाँ रागको लागि मेरो प्रफुल्लित मन उत्सुक भइरहेको छ ।
स्वरहरू अदेख भएपछि मेरो कस्तो दशा होला, यसको मलाई पटक्कै ज्ञान छैन ।
साँझको वेलामा स्वर्ण-रश्मिसित तान मिलाएर जब म मेरो गीत पूरा गर्दछु, मध्य रातको गम्भीर स्वरले मेरो जीवनमा पुनः झंकृत हुन जाग्दछ ।
त्यस अवधिमा मेरा आँखामा निद्राको मादकता हुँदैन, मेरो गीतले विश्राम पाउनेछैन !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

साँझ

यदि दिन बित्यो, र पक्षीगणका गीत शेष भइसकेका छन् :
थाकेको-हारेको हावा बहँदै-बहँदै आलसतालस भइसकेको छ :
यसकारण मलाई पनि काला मेघका तन्नाले ढाकिदेऊ !
त्यसरी नै, जसरी तिमीले संसारलाई निद्राको सिरकले ढाकेका छौ, अर्थात् जसरी तिमीले दिन बितिसकेपछि वैलिएका कमलका पुष्पदललाई कोमलताले बन्द गरेथ्यौ !

जसको पथ-सामग्री भन्याङमा पुग्नुभन्दा अघि नै शेष भयो
र जसको चेहरामा चिन्ताका रेखा देखा परे।
जसको पोशाक फाटिसकेको, र धूलोले ढाकेको छ, जसको शक्तिको स्रोत सुकिसकेको छ।
उसलाई, दिन बितेपछि काला-काला बादलका पछ्यौराले ढाकिदेऊ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पुनर्जन्म

थाह छैन, कहिले मैले जीवनको यातना, झमेला पहिलो पटक नाघेछु ?

कुनचाहिं शक्तिले गर्दा मलाई यो विशाल रहस्यमय देशमा पस्ने प्रेरणा दियो ? जसरी मध्य रातमा जंगलमा फूलका कोपिला फुट्छन् !

बिहान जब मैले उज्यालोका किरण देखें, त्यही वेला मैले बुझ म त्यो रहस्यमय परदेशमा एकमात्र अपरिचित छैन, अनि यो एक अज्ञात निराकार शक्तिले मलाई माताले झैं आफ्नो काखमा राख्यो। देहान्तको वेला पनि, त्यही अज्ञात तर युग-युगान्तरदेखि परिचिता माता मलाई काखमा राख्नलाई आउँछे।

जीवनसँग मेरो प्रेम छ, मृत्युसँग प्रेम हुनेछ !

माताको दक्षिणपट्टिको नजीकको स्तनबाट वियुक्त भएर नानी रुन थाल्छ ;

तर एकछिनमा पश्चिमपट्टिको नजीक हुनाले चूप हुन्छ।

जीवनबाट पृथक् भएर मृत्युलाई भेट्नु पनि यही क्षणिक वियोग र प्राप्ति झैं हो।

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

हरलबाजी

आज आफ्नै हारका मालाहरू र संझनाको चिनोले तिम्रो शृङ्गार गर्छु । अपराजित हुनु मेरो सामर्थ्यमा छैन ।

मेरो अभिमान भ्रष्ट हुन्छ, ज्यादा यातनाले मेरो जीवनको थिचिएको कोष फुट्छ, मेरो रित्तो हृदय गीतका छरपुष्ट स्वरले झंकृत हुन्छ, अनि पत्थर पनि आंसुहरूले पग्लिन्छ, यो मलाई थाहा छ !

यो पनि जान्दछु कमलका सहस्र पुष्पदल सधैंका लागि बन्द रहँदैनन्, अनि यिनीहरूका मधुकोष सधैं परिपूर्ण भई रहँदैनन् ।

नीलो आकाशबाट दुइ आँखाले मपट्टि एकहोरो हेरिरहन्छ अनि मलाई चुपचाप बोलाउँछ !

मेरो निम्ति केही पनि बाँकी रहँदैन :

केही पनि रहँदैन ! तिम्रो चरणमा पनि मैले मृत्युको वरदान पाउँला !

आज तिमीलाई पराजयका आभूषणहरूले सुसज्जित गर्छु, अपराजित हुनु मेरो शक्तिदेखि बाहिरको कुरो हो ।

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अन्तराल

जुन दिन कमलका कोपिलाले घुमौटो खाले, कमल-फूल पूरा फक्रि-
सकेका थिए !
हाय ! मेरो मन त्यो दिन कहाँ-कहाँ बरालिएको थियो ! मैले कमल
फक्रेको सूचना नै पाइनँ !
मेरो डाली फूलविना थियो, अनि ती फक्रेका फूलमा मेरो नजर
परेन ।
कहिले कहीं वारंवार एक विलक्षण झैं विषादले मेरो तन-मनलाई
घेरिदिन्थ्यो ।
सपनाबाट बिउँझदा मैले दक्षिणतिरबाट आइरहेको हावाको सुगन्ध
थाहा पाएँ ! त्यो रहस्यमय सुगन्धले मेरो हृदयमा प्रलोभनको
विलक्षण वेदना भरिदियो, वसन्तले पूर्ण मिलनको आकांक्षामा लामो
सास लिए झैं भान हुन्थ्यो ।
अहो ! त्यो यतिको नजीक थियो, होइन होइन, त्यो त मेरो
उच्छ्‌वास थियो : यसको ज्ञान त्यस वेला थिएन ।
मैले त्यस वेला जानिन कि यो मनमोहन पुष्प-बेली मेरो अगम
अन्तरालबाट निस्केको थियो !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यात्रा

अब मैंले डुंगाको भारी हालेर यात्रा शुरू गर्नुपर्छ ! हाय ! किनारमा उभिदा-उभिदा दिउँसो आलस्यमय घड़ी बितिरहेछ।

वसन्तका फूल फुलेर बिदाइ भइसके।

म वैलिइसकेका फूलहरूलाई छटाउँदै कसको प्रतीक्षामा उभिरहेछु ?

लहरमा आवाज छ अनि किनारका अँध्यारा स्वच्छ बाटामा पहेंला पातहरू झरिरहेछन्।

तिमी कुन शून्यतामा आँखा गाड़ेर उभिरहेछौ ! मलाई यो बगिरहेको हावाको कण-कणमा मिश्रित आनन्दको अनुभूति हुँदैन ?

जसमा त्यो पल्लोपट्टिको गीतको स्वर छ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

थकित परेला

यो थाकेको रातमा मलाई सबै चीज-बीज तिम्रो सामु राखेर एकाग्रता र पूरा आश्वासनका साथ तिम्रोमा सुत्नदेऊ !

मेरो थाकेको अनि शिथिल शक्तिलाई आफ्नो पूजाको अर्घ्य संचयमा नहाल :

मेरो थाकेको, हरेस खाएको मनले पूजाका लागि आवश्यक सामग्री जुटाउन सक्दैन ।

तिमीले नै दिउँसोको थकाइले चूर भएका आँखालाई रातको पछ्यौराले ढाकिदिन्छौ :

जसले गर्दा त्यो जागरणको नयां आनन्दले गद्‌गद भएर, नयाँ ज्योति लिएर आफ्नो यात्रामा नयां उत्साहले प्रस्थान गर भन्ने संकेत दिन्छौ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वतः कैदी

"कैदी ! भन, उनी को थिए जसले तिमीलाई कैदी बनाए !"

कैदीले उत्तर दियो, "मेरो भगवानले : मैले सम्झेको थिएँ म धन र बलले सबै भन्दा अगाड़ि बढ्छु। आफ्नो सन्दूसमा मैले भगवान्को भागका धन पनि राखेको छु। जब निद्राले समात्यो, भगवानको शय्यामा सुतें। फेरि जब म बिउँझे, म स्वयं सन्दूसमा थुनिएको थिएँ !"

"कैदी ! भन उनी को थिए जसले या जञ्जीरलाई अटूट बनाइदिए ?"

कैदीले भन्यो, "स्वयं मैले यो जञ्जीरको प्रत्येक भाग खूब होशियारी साथ बनाएको थिएँ। मैले सपनामा देखेको थिएँ, आफ्नो अजेय शक्तिले संसारका सबै शक्तिहरूलाई यस जञ्जीरमा बाँधिदिन्छु अनि आफू स्वाधीन भएर संसारलाई दास बनाउँछु। यसकारण दिन-रात खूब परिश्रम, दन्कँदो आगो र……निर्दय प्रहारद्वारा मैले यो जञ्जीर तयार पारें ! तर जब जञ्जीरका प्रत्येक भाग जोड़दा अखण्डित भए, मैले देखें म स्वयं यी अखण्ड फलामे यवनिकाको कैदी भइसकेको थिएँ !"

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अनुग्रह-गीत

तिम्रो मनमा थकाइको आवरण छ अनि तिम्रा आँखा निद्राको भारले बन्द भइरहेछन् ।

के तिमीले सुनेका छैनौ, फूल अति अभिमानसाथ काँढ़ामाथि आफ्नो आधिपत्य जमाइरहेछ ?

उठ, हे जागरुक मानव ! समयलाई व्यर्थमा नफाल । तिम्रो कर्त्तव्य मार्गको आखिरीमा, त्यो अधम एकान्त प्रदेशमा, तिम्रो साथी एक्लै बसिरहेको छ; उसलाई धोका नदेऊ । उठ, हे जागरूक मानव !

आकाश मध्याह्नको गर्मीले बाफिएको छ : त्यसको चिन्ता नगर ! दन्किरहेको बालुवा प्यासको व्याकुलताले सताइरहेको छ : त्यसको चिन्ता नगर !

तिम्रो हृदयको भित्री भागमा के कुनै उल्लास छैन र ?

तिम्रो प्रत्येक कदममा के वीणाका तार करुण गीतहरूमा झंकृत हुँदैनन् ?

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बाल-सम्मेलन

अगणित मानिसहरूका बालकहरूको समुद्र-किनारमा मेला लागेको छ !
माथि अनन्त आकाशको मौनता छ, अनि मनि सागरका क्षुधित तरंगहरू छन् ।
अगणित मानिसहरूका बालकहरू समुद्र-किनारमा कोलाहल र नृत्य गर्न आउँछन् ।
तिनीहरू माटाका घर बनाउँछन्, रित्ता कौड़ीसित खेल्छन् ।
तिनीहरू सुकेका पातहरूको नाउ बनाएर सागरका अथाह जलमा बगाइदिन्छन् ।
अगणित मानिसहरूका बालकहरूको समुद्र-किनारमा मेला लागेको छ !

तिनीहरू पौडी खेल्न जान्दैनन्, जाल फिंजाउन सक्दैनन् ।

मोतीका मल्लाहा मोतीको लागि डुबुल्की मार्छन्, सुन-चाँदीका ग्राहक आफ्ना जहाजमा धन संग्रह गर्न जान्छन्, तर बालकहरू सागरको किनारमा कौड़ी संग्रह गर्छन्, अनि छरपुष्ट गरिदिन्छन् ! तिनीहरू-लाई गाड धनको चासो छैन अथवा तिनीहरूलाई धन संग्रह गर्नाको लागि जाल फिंजाउने काइदा थाहा छैन ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सागरका तरंगहरू हाँस-ठट्टा गर्दै उफ्रन्छन्, र सागर-किनारमा जहरिला मुस्कानका रेखा खिंचिन्छन्। मृत्युसंचारिका लहरहरूले बालकहरूलाई अर्थहीन संगीत सुनाउँछन् जसरी आमाले कोक्रोमा सुतेका शिशुलाई मीठा-मीठा गीत गाउँछिन् !

अगणित मानिसहरूका बालकहरूको किनारमा मेला लागेको छ !

पथविनाको आकाशमा आँधि-बेहरी आउँछ; पथविनाको सागरका तरङ्गहरूमा जहाज ठोकिन्छन्। मृत्यु स्वतंत्र भएर घुमिरहेछ तर नानीहरू किनारमा खेलिरहेका छन् !

अगणित मानिसहरूका बालकहरूको समुद्र-किनारमा मेला लागेको छ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अरुणिमा

निद्रामा सुतिरहेको शिशुको परेलामा कहाँबाट पहिलो किरण आयो ? कसैले जान्दछ ?

अँ, यस्तो सुनिएको छ केही टाढ़ामा अप्सराहरूको एउटा गाउँ छ जो युग-युगदेखि मधुरो प्रकाशद्वारा घनघोर जंगलको छायामा अवस्थित छ। त्यहाँ दुइ फूल फक्रेका छन्। त्यहींबाट शिशुको परेलामा म्वाइँ खान ती झर्छन्।

शिशुको तल्लो ओठमा नाचिरहेको मुस्कुराहट कति उत्पन्न भयो ? कसैले जान्दछ ?

यस्तो सुनिएको छ शुक्लपक्षको चन्द्रमाको नयाँ, चोखा किरणहरूले एकचोटि वासन्ती बादलका झुण्डलाई स्पर्श गरे। पहिलोपल्ट त्यही शीतले भिजेको उषाका सपनामा हास्यको जन्म भयो। त्यही हाँसो शिशुको ओठमा नाचिरहन्छ !

शिशुको देहमा मधुर, स्निग्ध अरुणिमा कहाँबाट आयो ? कसले जान्दछ ?

अँ, जब उसकी मुमा तरुणी युवती थिइन् त्यही वेला यही अरुणिमाले उनको हृदयमा मूक प्रेमको स्निग्ध मधुर रहस्यले जरा हालेको थियो : यही स्निग्ध माधुर्य शिशुको देहमा पसेको छ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

समाधान

मेरो नानी !

तिमीलाई जब म रंग-बिरंगी गुड़िया ल्याउँदछु :

मेरो समाधान भइहाल्छ, किन बादलमा र पानीमा रंगको फगुवा हुन्छ अनि केको निम्ति फूलहरूका पुष्पदल रंगीन छन् ?

जब म तिमीलाई नचाउनाको लागि गीत गाउँछु :

म जान्दछु, किन रूखका पातहरूमा गीतको स्वर रहेको छ, अनि किन होला सागरका तरंगहरू आफ्ना गीत सुन्नलाई उत्सुक पृथ्वीको हृदयलाई बराबर सुनाइरहन्छन् ।

जब म तिम्रो लालची हातमा मीठा खानेकुरा राख्छु :

म जान्दछु, किन फूलदानीमा स्वादिलो अमृत राखिएको छ, अनि किन होला फूलहरूमा मीठा रस भरिएका छन् ।

जब म तिमीलाई हँसाउनलाई तिमीलाई म्वाइँ खान्छु :

म जान्दछु प्रातःकाल आकाशबाट निस्किरहेका आनन्द-धाराहरूको रहस्य के हो अनि वसन्तको हावाले जब मलाई देहमा छुन्छ त्यस वेला किन मलाई रोमांच हुन्छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

आँचलको बत्ती

त्यो सुनसान नदीको भिरालो बाटोमाथि जहाँ लामा-लामा घांस उब्जेका थिए, मैले उसलाई भनें, "सुन्दरी ! तिमीले आफ्नो आँचलले यो बत्तीलाई छोपेर कहाँ गइरहेछचौ ? यो बत्ती मलाई देऊ : मेरो झोपड़ीमा गहिरो अन्धकार छाएको छ।"

उसले आफ्ना काजलयुक्त आँखालाई क्षणभरका निम्ति मतिर केन्द्रीभूत गर्दै भनी, "दिन बितिसकेपछि आफ्नो बत्तीलाई नदीका धारामा बगाउनलाई म आएकी हुँ !"

म आश्चर्यान्वित भएर हेरिरहें, उसको धिप्धिप् गरिरहेको बत्ती नदीका छालमाथि निष्प्रयोजन बगिरहेथ्यो !

रातको अन्धकार झन् गहिरिंदै थियो, मैले उसलाई सोधें, "सुन्दरी ! तिम्रो घर उज्यालोले झिलिमिली भइरहेछ। अहिले यो बत्ती लिएर तिमी कहां गयौ ? यो बत्ती मलाई देऊ, मेरो झोपड़ीमा गहिरो अन्धकार छाएको छ।"

उसले आफ्ना काजलयुक्त आँखाले मेरो चेहरामा सन्देहपूर्ण दृष्टिपात गर्दै भनी, -'म यो बत्ती शून्य उज्यालोमा अर्पित गर्न आएकी हुँ।"

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

म आश्चर्यान्वित भएर हेरिरहें; उसको दीपशिखा आकाशको शून्यतामा निरुद्देश्य जलिरहेथ्यो !

चन्द्रमाहीन कालो औंसीको रातमा मैले उसलाई सोधें, "सुन्दरी ! यो जल्दै गरेको बत्तीलाई आफ्नो हृदयको छेउमा राखेर कसको खोजमा हिँड़िरहिछ्यौ ?"

ऊ एक क्षण, थामिई, पुनः केही सोचेर मपट्टि फर्केर भनी, "मैले मेरो त्यो बत्ती विश्वको दीप-मालाका उत्सवमा सम्मिलित पार्न ल्याएकी हुँ।"

म आश्चर्यान्वित भएर हेरिरहें; उसको सानो बत्ती सहस्र बत्ती-हरूका उज्यालामा निष्प्रयोजन भएर लोप भइरहेको थियो !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

स्वतन्त्र प्रभात

तिमी नै स्वतन्त्र उज्यालो हौ, अनि तिमी नै आकाश-स्थित डेरा पनि हौ !

हे सुन्दर ! यो तिम्रो प्रेम नै हो जसले यो ड़ेरामा गाढ़ा निद्रामा परेको आत्मालाई आफ्नो रूप, सुवास र स्पर्शले सुशोभित गरिदिन्छ।

मूक उषा आफ्ना हातमा सुन्दर फूलका हारले सजाइएको डालो लिएर पृथ्वीलाई अभिषेक गर्न आउँछे !

यो सन्ध्या, निर्जन-नीरव उपत्यकामा आफ्नै बाटो हिंड्दै, अनन्त शान्तिको पश्चिमका सागरबाट आफ्नो स्वर्ण-गाग्रीमा शान्तिको शीतल अमृत भरेर ल्याइरहेको छ !

तर जहाँ आत्माको स्वतन्त्र बिहानको निम्ति अनन्त आकाश फैलिएको छ, त्यहाँ निर्दोष श्वेत ज्योत्स्ना फिंजिएको छ : त्यहाँ न रात छ, न दिन; न आकार छ न रंग; अनि यस्तो सुनसान छ जहाँ शब्द कहिल्यै कुनै समयमा पुग्न सक्दैन !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रहस्यमय

यो त्यही हो जो मेरो आन्तरिक हृदयमा रहेर आफ्नो भित्री
रहस्यमय स्पर्शले मेरो आत्मालाई जगाइदिन्छ ।

यो त्यही हो जो यी आँखामा आफ्नो जादू देखाउँछ अनि खुशीसाथ
मेरो हृदयका तारहरूमा सुख-दुःखका राग गाउँदछ ।

यो त्यही हो जो सुन-चाँदीका तारले मायाजाल बुन्छ, अनि आफ्नो
चरण यो संसारमा राख्दछ ।

जसको स्पर्शले आनन्दित भएर म आत्म-विस्तृत हुन्छु ।
दिन प्रतिदिन आउँछन्, युग प्रतियुग बित्छन्, तर यो त्यस्तै छ जो
मेरो हृदयलाई विविध नाउँ, विविध रूप र सुख-दुःखका विविध
तरंगले मुलायम पार्दछ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

जीवन-स्रोत

जुन जीवन स्रोत रातदिन मेरा नसाहरूमा प्रवाहित भइरहेछ, त्यही नै पृथिवी (पृथ्वी)-मा त्यस्तै गति र लय तान लिएर हिंडिरहेछ! यही जीवन-स्रोत हो जो सानन्द धरतीको कणसँग ठोकिंदै हरिया घाँसका बिरुवाको रूपमा प्रकट हुन्छ अनि यो त्यही हो जो
अगणित नयाँ बिरुवा र फूलको रूपमा फक्रिन्छ।

यही त्यो जीवन हो जो समुद्रको तरङ्गको रक्षाको लागि जीवन र
मृत्यु, शुरू र पतन भएर स्थित छ।

यो जीवनको स्पर्शले मेरो तन-मनमा रोमाञ्च हुन्छ, अनि युगयुगान्तर-देखि नृत्यमा जुन थरथराहट लुकेको छ त्यसले मेरो रगत कामि-
रहेछः यही अनुभवले मेरो मानसपट अभिमान भरिदिन्छ!

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अन्तिम लक्ष्य

तिम्रो उपहार हाम्रो माझ हुन्छ तर फेरि तिम्रोमा पुग्दछ; हाम्रा पूर्ण आवश्यकताहरू पूर्ति गरेर पूर्ण रूपमा फर्केर जान्छन् ।

नदीका अनेकौं जल-धाराले हाम्रो खेत भिजिसकेपछि तिम्रो चरण धुन फर्केर जान्छन् ।

फूलले आफ्नो सुवासनाले हावालाई सुगन्धित पार्दछन् तर यिनीहरूको पनि अन्तिम लक्ष्य तिमीमा अर्पित हुनु नै हो ।

तिम्रो पूजाले संसारलाई दीन-दुःखी बनाउँदैन, तिम्रो भिक्षाले भिखारीलाई गरीब बनाउँदैन ।

कविको गीतमा सबै मानिसले आफ्ना-आफ्ना इच्छित भावनाका प्रतीक देख्दछन्;

तर उनको अन्तिम लक्ष्य केवल तिम्रो संकेत गर्दछ; तिम्रो संकेत नै गर्दछ ।

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बन्धन-छुटकारा

वैराग्य साधनमा नैं मेरो मुक्ति छैन।

माया-ममताका हजारौं बन्धनमा नै मलाई मुक्तिको आनन्द अनुभव हुन्छ !

म मेरो संसारका अगणित दीपकहरूलाई तिम्रो ज्वालामा बालिदिन्छु, अनि तिम्रो मन्दिरको यज्ञवेदीमा राखिदिन्छु !

होइन, म मेरा इन्द्रियहरूलाई अति संयम गरेर बन्द राख्दिनँ। मेरा दर्शन, श्रवण र स्पर्शमा तिम्रो आनन्द भरिएको हुनेछ !

मेरा सबै भ्रम आनन्द-यज्ञका समिधा नभईकन प्रकाशित हुनेछन् अनि मेरा सबै वासनाहरू प्रेम-फलका रूपमा परिपक्व हुनेछन् !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

पूर्ण अनुसंधान

जब सबै चीज नयाँ थिए, सृष्टिको नयाँ सृजना भएको थियो, ताराहरू नौलो कान्तिले चम्किरहेका थिए, त्यस वेला सबै देवता आकाशमा जम्मा भए। सबैले मिलेर गीत गाए, "अहो ! कस्तो दिव्य पूर्णता छ, संसारमा कस्तो पूर्णता छ !!

यस्तै समयमा कहींबाट आवाज आयो, "एउटा तारा कहाँ हरायो, ज्योतिपुञ्ज दीपकहरूका माला एक ठाउँमा खसे। त्यो तारा कहाँ गयो ?"

देवतावर्गका वीणाका तार चूप भए। चारैतिरबाट विह्वल स्वरमा पुकार प्रतिध्वनि भयो, "अहो ! त्यो हराएको तारा नै सर्वश्रेष्ठ तारा थियो, त्यही नै सारा सृष्टिको एकमात्र चहकिलो हीरा थियो।"

त्यो दिनदेखिन् त्यही ताराको अनन्त खोजी भइरहेछ, सबैले एक स्वरमा यही भनिरहेका छन् कि त्यसको सँगसँगै संसारले आफ्नो पूर्ण आनन्द हरायो !

केवल निशाको अन्धकारमा तारागण हाँस्छन्, अनि एक-अर्काका कानमा बिस्तारै भन्दछन्, "यो अनुसंधान व्यर्थ छ ! अखण्ड पूर्णता अझै विश्वको कण-कणमा स्वतः छ !"

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सेता मेघ

वसन्तकालीन व्यर्थ उडिरहेका मेघ-मालाहरू झैं म पनि व्यर्थमा घुमफिर गरिरहेछु ।

मेरो सधैं प्रकाशित सूर्य ! तिम्रो स्पर्शले अहिलेसम्म यी जल-कण द्रवित भएका छैनन्, जसले गर्दा यी कण तिम्रो उज्ज्वलता हराउँदछन् । यसकारण, म अहिलेसम्म तिम्रो बिदाइका समय-महीना, वर्ष, र सालहरूको गणना गरिरहेछु;

यिनीहरूको अन्त कहिले हुन्छ ?

यदि यही आकांक्षा तिम्रो छ, यही तिम्रो तमाशा हो भने, मेरो शून्यतामा रङ्गले पूर्ण गरिदेऊ, सुनले चम्काइदेऊ, बगिरहेका हावाबाट तारिदेऊ, र चारैतिर फैलाइदेऊ !

पुनः यदि तिमी चाहन्छौ भने, दिउँसोको खेल सकिएपछि, रातको अँध्यारोमा पग्लिएर बाफ बदिदिन्छु, अथवा प्रातःकालको हाँसो बनिदिन्छु वा निर्मल शीतका कण बनेर पृथ्वीमाथि खस्छु !

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बगैँचा

फुर्संतका दिनमा म धेरैंपल्ट आफ्ना व्यर्थमा बितेका क्षणको निम्ति विह्वल भइसकेको छु । तर कहाँ अन्त हुन्छन् ती क्षण ? मेरा ईश्वर !

मेरा जीवनको प्रत्येक क्षण तिमीले आफ्ना हातमा लिएका छौ ।

हरेक वस्तुको भित्री भागमा बसेर, तिमीले त्यसलाई विकास गरिरहेछौ, बीउबाट बिरुवा, कोपिलाबाट फूल र फूलबाट फलको रूप दिइरहेछौ ।

थकित भईकन म आफ्नो ओछ्यानमा सुत्न गएको थिएँ, सोचेको थिएँ मेरा कामहरूको अन्त हुँदैन,

तर बिहान उठेर देखें मैले, सबै फूलहरू आफआफै फुलिसकेछन् । मेरो आश्चर्यको सीमा रहेन !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अनन्त समय

ईश्वर! तिम्रो हातमा अनन्त समय छ, तिम्रो समयका घड़ीहरू
कसले गणना गर्ला र ?

अनगिन्ती रात-दिन एउटापछि अर्को आउँछ, जान्छ!
युग-युगान्तर बगैंचाका फूलहरू झैं फुल्छन्, अनि ओइलिएर जान्छन्।
तिमीलाई यसको चिन्ता छैन। तिम्रो प्रतीक्षामा अधीरता आउँदैन।

एउटा जंगली फूललाई पूरा विकसित पानलाई तिमीले निकै
शताब्दीका समय व्यतीत गरिसक्यौ।

मसँग व्यर्थमा बिताउन एक क्षण पनि छैन।
छोटो समयले गर्दा मलाई मेरा काम सिद्धाउनलाई झटपट पारिरहेछ।
म एक क्षण पनि ढीलो गर्न असमर्थ छु।

यसकारण मेरो समय ती कलह गर्ने अवसरवादीपट्टि लाग्दा नै
बितिसक्नेछ, जो मेरो समयमाथि अधिकारी हुने धाक लाउँछन्।
तिम्रो यज्ञ-वेदी आखिरीसम्म पूजाका अर्घ्य-नैवेद्यदेखि
वञ्चित रहन्छ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दिवसान्तमा म अबेर हुन्छ भन्ने डरले अधीर हुन्छु; शंकालु हुन्छु कि तिम्रो मन्दिर-ढोका बन्द नहोओस्; तर आश्चर्य ! पूजाको लागि जति वेला पनि पूरा समय बाँकी रहेको हुन्छ ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

मृत्यु-वन्दना

ईश्वर ! आज तिम्रो सन्देश लिएर मृत्यु मेरो ढोकामा आइपुगेको छ। उसले यहाँ आइपुग्नलाई अज्ञात सागरहरू तरेको छ। रात अँध्यारो छ, मेरो हृदय कमजोर छ, र पनि म हातमा बत्ती लिएर आफ्ना ढोका-हरू खोल्छु; उसलाई निहुरिएर नमस्कार गर्छु, तिम्रो दूत मेरो ढोकामा आइपुगेको छ !

हात जोड़ेर, आँखामा आँसु भरेर उसको पूजा गरूँला। उसको चरणमा मेरो हृदयको अनमोल कोष राखिदिउँला !

उ आफ्नो निर्दिष्ट कार्य गरेर फर्कन्छ, अनि त्यसपछि मेरो निर्जन झोपड़ीमा मेरो एक्लो 'अहं' नै तिमीलाई अन्तिम उपहार दिनाको लागि मसँग शेष रहनेछ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

तलासी

हृदयमा उग्र आशा राखेर म आफ्नो घरको कुना-कुनामा उसलाई खोजिरहेछु, तर उसलाई भेटिनँ ।

मेरो सानो घर छ, जो यसको प्रणयमा फस्छ उ फेरि कहिले पनि भेटिंदैन ।

तिम्रो संसार यति ठूलो छ ! हो, उसलाई खोज्दा-खोज्दा म यहाँ तिम्रो ढोकासम्म पुग्दछु !

सध्याकाशको सुनौला मण्डपमनि म उभिएर अति उत्सुकतासाथ तिमीतिर हेरिरहन्छु !

यहाँ म अनन्त सागरको त्यो किनारमा पुग्दछु जहाँ केही पनि नष्ट हुँदैन । तर जहाँ आँसुका बाधामा आशा, आनन्द र संसारका सबै आएर अदेख हुन्छन् ।

नाथ ! मेरो रित्तो जीवनलाई त्यो सागरमा राम्ररी डुबाइदेऊ ! एकचोटि फेरि म संसारको त्यो व्यापक आत्माको मधुर स्पर्श गर्नपाऊँ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

भत्केको-मन्दिर

हे भत्केको मन्दिरका देवता ! वीणाका विभिन्न तारहरूले अब तिम्रो जय-गान गाउँदैनन् ! साँझका घण्टीहरूले तिम्रो आरती गर्ने चिह्न देखाउँदैनन् । तिम्रो छेउको हावा स्थिर र मौन छ ।

तिम्रो भत्केको कुटीमा वसन्तको हावा आउँदछ । हावामा फूलहरूको सुगन्ध भरिएको हुन्छ । तर यी फूल तिम्रो नैवेद्य बन्दैनन् ।

तिम्रो पुरानो भक्त अझ पनि तिम्रो पूजा गर्ने आकांक्षा राखेर व्यर्थ आउँछ, अनि फर्कन्छ । बेलुकीपख जब बत्तीको उज्यालो धूलोमा मिश्रित हुन्दछ, त्यो थकित-असहाय भक्त हृदयमा असार अतृप्ति लुकाएर, यो भत्केको मन्दिरमा आउँदछ ।

हे भत्केको मन्दिरका देवता ! कतिपय उत्सवहरू धूमधाम नभईकन आउंछन् अनि कतिपय पूजामा राती बत्ती नबालीकन जान्छन् ! निपुण कलाकारहरूले धेरै नयाँ मूर्ति बनाउँछन् जो समय आउनासाथ अज्ञात पवित्र धारामा बगाइन्छन् !

केवल भत्केको मन्दिरका देवता यो अनन्त उपेक्षा र अपूजित रहन्छ !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अवशेष

म जान्दछु, त्यो दिन पनि आउनेछ जुन वेला आँखाअगाड़ि पृथ्वी अदेख हुनेछ अनि आँखामा आखिरी पर्दा लगाएर प्राण चुपचाप यो पिंजरादेखि उड़िजान्छ !

त्यस वेला पनि ताराहरू राती चम्किन्छन् अनि बिहान सूर्योदय हुन्छ ! समुद्रका छालहरूझैं समयको घड़ी कहिले माथि कहिले तल हुन्छ अनि त्यसबाट सुख दुःखका लामा सास निस्कन्छन् !

जब म जीवनको घड़ीको यो अन्तको कल्पना गर्दछु त्यस वेला सिमाना चकनाचूर हुन्छन्, म मृत्युको प्रकाशमा तिम्रो संसारमा छरपुष्ट भएका धन-राशिको नयाँ रूप देख्दछु। यसले नीचभन्दा नीच, सानोभन्दा सानो ठाउँमा पनि आश्चर्य देखाउँछ।

मेरो इच्छाको संसार र मेरा हातमा परेका जगत्को कोष सबै एक एकवटा मेरो अगाडि भएर जान्छन् जाउन् ! मसँग त्यही शेष रहोस् जुनचाहिं मैले तिरस्कार गरेको छु अनि जुनचाहिं पाउनलाई सधैं चिन्तित भएको थिएँ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

सफरको अन्त

साथीहरूहो ! बिदाइको यो वेलामा मेरो लागि मंगल-कामना गर !
आकाशमा प्रभातको रश्मि छ, अनि मेरो बाटो बड़ो रमाइलो छ ।
यो नसोध मैले आफूसँग के कति सामग्री बोकेर हिंडेको छु ।
रित्ता हात, तर आशापूर्ण हृदय लिएर मैले सफर प्रारम्भ गरेको छु ।
मेरो विवाहको मंगल वस्त्र लाएर (लगाएर) म हिंड्छु, सफरको लागि साधारण रातो—खाकीको पहिरन छैन । बाटोमा झमेलाहरू छन्, तर पनि म साहसी छु ।
सफरको अन्तमा ताराले मेरो स्वागत गर्दछन्, अनि राज-ढोकामा बेलुकीको शहनाईले मेरो सत्कार-स्वागत गर्दछ !

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

बिदा

जाने बिदा पाइसकें ।
शुभ कामना गर, मेरा साथीहरूहो !
नमस्कार गरेर तिमीहरूसँग म बिदाइ चाहन्छु ।
अन्तिम बिदा !

यो लेऊ मेरो ढोकाको ताल्चा : यो घरमा अब मेरो केही अस्तित्व छैन । बिदाइको दुइ शब्दभन्दा बेसी तिमीसँग अरू केही माग्दिनँ ।

लामो अवधि हामीले एकसाथ बितायौं । मैले तिमीलाई थोरै दिएँ, बेसी लिएँ । अब नयाँ दिन उदय भएको छ, मेरो अँध्यारोमा बलिरहेको बत्ती निभिसकेको छ ।

मलाई टाढाबाट निमन्त्रण आएको छ :
प्रस्थान गर्न अब म तयार छु :
बिदा !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

विसर्जन

अब यी सबै व्यर्थ छन्, निष्प्रयोजन छन् !
समय आइपुग्यो यी सबै विसर्जन गरिदिन्छु :
जान्दछु- तिम्रा हातमा यी सबै एक्कासि परेका छन् ।
जो गर्नु छ त्यो पनि साह्रै ढीलो हुनेछन् ।
यसकारण हे मेरो हृदय ! चुपचाप आफ्नो हार स्वीकार गर,
जुन पदको मान तिमीले पाएका छौ त्यसैमा सन्तोष मान ।
जो छैन, त्यसको आकांक्षा पनि छोड़िदेऊ ।
मेरो बत्ती हावाको झोक्काले पनि निभ्नसक्छ ।
त्यसलाई पुनः बाल्ने चिन्तामा मैले अरू सारा काम वारंवार भुल्छु !
यसपल्ट म होशियार रहन्छु; भूइँमा गुन्द्री ओछ्याएर अँध्यारोमा
म एक्लै सन्तोष भई बस्छु,
प्रियवर ! जब तिमीलाई मन पर्छ, चुपचाप आऊ र मसँग बस ।

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अज्ञात

म अभिमान गर्छु, किनकि म तिमीलाई चिन्दछु !

मेरा सबै रचनाहरूमा मानिसहरूले तिम्रो प्रतिरूप देख्दछन् ।

यहाँ आएर उनीहरू सोध्दछन्, "यो को हो ?"

म मौन हुन्छु । "कसले जान्दछ" यही भनिदिन्छु ।

उनीहरूले मलाई मीठो-नमीठो भन्छन्, उपेक्षा गर्दै मुख अर्कोपट्टि फर्काएर जान्छन् ।

तिम्रो प्रतिरूप हाँसिरहन्छ !

तिम्रो कथालाई अमर गीतले बाँध्छु । मेरो हृदयको झरनासँग तिम्रा गीत स्वतः बगिरहन्छन् ।

उनीहरू आएर सोध्छन्, "यी गीतका के अर्थ छन् ?"

उनीहरूलाई के भनूं ! यही भनिदिन्छु, "कसले जान्दछ र ! के अर्थ छ यिनीहरूको ?"

उनीहरू उपेक्षा गर्दै मुख अर्कोपट्टि फर्काएर जान्छन् । तिमी मुसुमुसु हाँस्दै बसिरहन्छौं !

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

दिनहुँ

प्राणेश्वर ! के म दिन-दिनै तिम्रो सामुन्ने आउनुपर्छ ! दिन-दिनै हात बाँधेर तिम्रो अगाड़ि उभिनुपर्छ !

यो सुनसान नीरव आकाशको मनि के यसरी नै शिर निहुराएर उभिरहूँ ?

यो कर्म-प्रधान संसारमा, श्रम र संघर्षका कोलाहल र दौड़िरहेका मानिसका-जमघटमा, के म दिन-दिनै शिर निहुराएर तिम्रो अगाड़ि उभिरहूँ ?

जब मेरो काम शेष हुनेछ, त्यस वेला पनि मलाई यो सूनसान नीरव आकाशको मनि यसरी नै तिम्रो सामुन्ने उभिरहनुपर्छ ?

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

झीनो स्वर

मेरो ईश्वर ! तिम्रो यही कामना छ कि म ठूलो स्वरमा आह्वान नगरूँ। अबदेखि मैले सबै मधुरो स्वरमा गाउनुपर्नेछ। मेरो हृदयका व्यथाहरू गीतका झङ्कारमा प्रकट हुनेछन् !

प्रजाहरू राजाका बजारमा दौड़िरहेका छन्। त्यहाँ सबै वस्तुका व्यापारी आएका छन्। किन-बेच भइरहेछ, तर दिउँसोको चंचलतामा, आफ्नो काम पूरा नगरी मैले हात झिकिहालें।

अझै किन अवेलामा मेरो बगैंचामा फूल फुल्दैनन् अनि किन अवेलामा मौरीहरूले आफ्ना मीठा राग शुरू गर्दैनन् !

राम्रा-नराम्राको नाप-जोखमा नै मेरो जीवनको सबै उमेर बित्यो। मेरो फुर्सतको साथीको इच्छा छ म उसित खेलूँ। थाह छैन, कुन अनावश्यक कामको लागि मलाई बोलाएको होला ?

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

१

ब्रह्ममाया

म आफ्नो महत्व बढ़ाउनसकूँ, यसलाई चारैतिर फैलाउँदै, यसको रंगीन छाया तिम्रो उज्ज्वल ज्योत्स्नामा अंकित होओस्: यही तिम्रो माया छ।

तिमी आफआफै स्वत: भाग भागमा विभक्त गर्दछौ, अनि ती विभिन्न रूपलाई कतिपय नाम दिन्छौ। तिम्रो यो स्वयं विभाजनको एउटा रूप मेरो तन हो।

तिम्रो तीव्र गीतका ध्वनिहरू आकाशका विविध रंगका अश्रु कण हरूमा प्रतिध्वनित भइरहेछन्, त्यही ध्वनिहरू विभिन्न रूपका हाँसो, भय, र आशाका रूपमा प्रकट हुन्छन्! तरङ्ग उठ्छन् अनि हराउँछन्, सपना बन्दछन्, र चकनाचूर हुन्छन्, ममा तिम्रो जय-पराजय दुवैका प्रतिबिम्ब परेका छन्!

जो आवरण तिमीले यो संसारको नाटचशालामा लगाएका छौ, त्यसमा दिन र रातका तूलिकाद्वारा असंख्य चित्र बनेका छन्। यसको पछाडि तिम्रो सिंहासन छ, जो आश्चर्यपूर्ण बाङ्गा-टेढ़ा

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

रहस्यका तनाइ-बुनाइले बनेको छ, जसमा एउटा पनि सोझो रेखा छैन।

सारा आकाश तिम्रो मेरो महान् प्रदर्शनीले ढाकिएको छ।

तिम्रो मेरो राग-तानले सम्पूर्ण देवलोक प्रतिध्वनित भइरहेछ,
तिम्रो-मेरो लुकामारीले युग-युगान्तर बित्नेछन्!

●

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

अनुग्रह प्रतिबिम्ब

तिम्रो सूर्य-रश्मि आफ्नो अधिकार फैलाउँदै मेरो यो पृथ्वीमा झर्दछ,
अनि मेरा आँसु, उच्छ्वास, र गीतहरूले बनेका बादललाई तिम्रो
चरणमा लजाने कोशिशको लागि मेरो ढोकामा उभिरहन्छ !
तिमी अति उमंगले आफ्ना तारागणले भरिएको वक्षमाथि धमिला
बादलका धुस्साले ढाक्दछौ; त्यसलाई कति रूप र आवरणमा
बदल्छौ; अनि त्यसलाई प्रतिक्षण परिवर्तन गर्ने कान्तिमा
रंगाइरहन्छौ !
तिम्रो त्यो धुस्सा साह्रै हलुङ्गो अश्रु-स्निग्ध र चित्ताकर्ष रंगको छ,
त्यसकारण तिमीले यसलाई माया गर्दछौ। यसै कारणले गर्दा नै
तिम्रो अति स्वच्छ उज्ज्वल प्रकाशलाई आफ्ना अनुग्रह प्रतिबिम्बले
ढाकिदिन्छ !

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्यारो संझना

मैले तिमीसँग केही मागेको छैन, मेरो नाउँसम्म तिम्रो कानमा परेको छैन ।

जब तिम्रो बिदाइको वेला भएको थियो, म त्यस क्षणमा मंत्रमुग्ध भएर टुलुटुल हेरिरहेको थिएँ । त्यस वेला तलाउनिर म एक्लै थिएँ । रूखको छाया तलाउमाथि परेको थियो । पानी भर्न जानेहरू माटाका गाग्रामा पानी भरेर घर-घर फर्किसकेका थिए । फर्कँदा उनीहरूले मलाई भनेका थिए, "हामीसँग हिंड, साँझ परिरहेछ ।" तर म मेरा अस्पष्ट गीत गाउँदै (उहीं) त्यहाँ उभिबसें ।

जब तिमी आयौ मैले तिम्रो पैतलाको आवाज सुनिनँ । तिम्रो आँखा जुन वेला मेरा आँखासँग जुझे त्यसमा विषाद भरिएको थियो; तिम्रो बोलीमा थकावट थियो, र तिमीले भनेका थियौ, "अहो ! म ता ज्यादै तिर्खाएको छु ।" म दिवास्वप्नबाट जागा भईकन उठें, आफ्नो गाग्रीबाट तिम्रा हातमा स्वच्छ जल हालें । त्यस वेला रूखका पातहरू फर्‌फर्‌ ध्वनि गरिरहेका थिए ; कोइली अदृश्य अन्धकारमा को हो को हो भनिरहेकी थिई, अनि गोरेटोको छेउका बिरुवाबाट फूलका सुगन्ध फैलिए !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

जब तिमीले मेरो नाउँ सोध्यौ म लाजले गर्दा चूप बस ।
मैले यस्तो कुन काम उपकारका काम गरेको थिएँ, र संझनाका लागि मेरो नाउँ सोध्छौ ? अँ, तिम्रो तिर्खा मेट्नलाई म पानी दिन सकुँला : यही प्यारो संझना मेरो हृदयमा रहनेछ, अनि जीवनका क्षण झन् प्यारा बन्नेछन् ।
तब प्रात:कालका घड़ी बिस्तार-बिस्तार बित्नेछन् , पक्षीहरू थकित स्वरमा कराउन थाल्नेछन् अनि नीमका पातहरू हल्लँदै आलस्य नशाका असर पर्नेछन्, म एक्ल बसिरहन्छु केही विचार्दै :
केही बेर, धेरै समयसम्म केही विचार गरिरहन्छु ।

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

प्रकाश-स्रोत

प्रकाश, मेरो प्रकाश, विश्व-व्यापी प्रकाश, सुन्दर प्रकाश, हृदय-
प्यारो प्रकाश !

× × ×

यही प्रकाश नै मेरो जीवनको केन्द्र-बिन्दुमा नाच्दछ; यो प्रकाशले
मेरा प्रेमका तार झंकृत पार्दछ; तब आकाशका ढोका खुल्छन्, हावा
जोरसित बहन्छ, अनि पृथ्वीको हाँसो संसारका कण-
कणमा मिसिन्छ !

पुतलीहरू प्रकाशमय नीलो पानीमाथि आफ्ना पखेटाले पौडिन्छन् ।
लिली र जूहीका कोपिलाहरू उज्ज्वल-तरङ्गका शिखरमा फक्रन्छन् ।
यही प्रकाशले प्रत्येक बादलको स्वर्णिम कान्तिलाई रङ्गाइदिन्छ,
यही प्रकाशले असंख्य मोतीलाई छरपुष्ट पारिदिन्छ ।
त्यस वेला पातहरूमा उल्लास छाउँदछ, तथा अति आनन्दको लहर
दौडन्छ ।
स्वर्गका प्रकाश-स्रोतले वरिपरिका किनारलाई डुबाइदिए, तथा
त्यसका असार जल-प्रवाह चारैतिर फैलिएका छन् !

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

चुरा

असंख्य तार र विविध रंगका रत्नले जड़िएका तिम्रा चुरा कति सुन्दर छन्! तर मलाईचाहिँ तिम्रो तरवार नै औधि सुन्दर लाग्छ; जसको धार बिजुली झैं तेज, र विष्णुका दिव्य वाहन गरुड़का पखेटाहरू, जो सूर्यास्तका किरणमा यति सुन्दरतासँग सजाइएका छन्, बाँकी रहेका छन्!

× × ×

यो तरवार मृत्युको अन्तिम चोटमा जीवनको मधुर वेदना झैं काम्दछ, र त्यो आत्मिक ज्वाला झैं पवित्र, छ जो एकपल्टमा नै पार्थिव अस्थि-मज्जालाई भस्म पारिदिन्छ!

× × ×

तिम्रा चुरा साँच्चै अति सुन्दर छन्! तर स्वर्गलोकका स्वामी! तिम्रो तरवार अलौकिक सौन्दर्यको अतुलनीय प्रतीक छ, जसलाई देख्दा मात्र होइन विचार गर्दा आत्मा पनि काम्दछ!

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

फूलको माला होइन, तरवार

मन मनमा सोचें तिमीलाई तिम्रो फूलको माला माँगु : तर मुखबाट शब्द निस्केन, साहस भएन । त्यसकारण रातभर प्रतीक्षा गरिरहें, तिमी गएपछि तिम्रो ओछयानमाथि छरपुष्ट भएका फूललाई संग्रह गरूँला ! मिरमिरे उज्यालो भएपछि म भिखारी झैं आशान्वित भएर त्यहाँ पुगें, देखें त्यहाँ फूलको माला थिएन, फूल थिएन, केवल एक-दुइवटा डाँठ छरपुष्ट थिए !

अनि, आश्चर्य ! यो के हो ? तिम्रो प्रेमको यो कस्तो प्रतिरूप ? यो पुष्प पनि होइन, कोपिला पनि होइन; यो कुनै महक पनि होइन । यो ता तिम्रो तेजिलो तरवार हो; जसमा आगोको ज्वाला र बिजुलीको शक्ति भरिएको छ । बिहानको पहिलो किरण झ्याल-बाट छिरेर तिम्रो ओछयानमाथि फिजिएको थियो । प्रभात संगीत गाउँदै पक्षीहरूले सोधिरहेका थिए, "सुन्दरी ! तिमीले के चिह्न पायौ ?" अहँ, यो फूल पनि होइन, कोपिला पनि होइन अनि यो कुनै महक पनि होइन ।

आश्चर्ययुक्त म सोचिरहेछु, "यो कस्तो प्रेमोपहार हो ।" यसलाई कहाँ राखुँ ? यसलाई लाउँदा लाज लाग्छ । यस्ती अबला छु म

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection

यसको पक्ष स्पर्शले नै मलाई व्यथा हुन्छ। तर तिम्रो यो व्यथा दिने प्रेम-चिह्नलाई म सहन्छु।

अब मलाई यो संसारमा केहीको पनि भय लाग्दैन। यो जीवन संघर्षमा अब विजय-विजय मात्र छ। मृत्युको यो संवादिका मेरी जीवन-साथी बन्छे। म यसलाई जीवनका अलंकारले विभूषित पार्छु। तिम्रो तरवारले मेरो बन्धनलाई छरपुष्ट पारिदिन्छ। अब संसारमा मेरो निम्ति कुनै भय हुनेछैन !

आजदेखि म सबै आभूषण, अलंकारहरूलाई त्यागिदिनेछु मेरा हृदय-देवता ! अब म अँध्यारो कुनामा बसेर रुँदै प्रतीक्षा गर्दिनँ, अब म व्यर्थमा मीठा शब्दले प्रशंसा-गीत गाउँदिनँ। तिम्रो तरवार नै मेरो सर्वोच्च पोशाक हुनेछ। आडम्बर अलंकारलाई अब म राम्ररी नै त्यागिदिनेछु।

•

CC-0. Nepal Sanskrit Academy, Kathmandu Collection